

KONYA TİCARET ODASI

Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi

Etüd Araştırma Servisi
Hakan KARAGÖZ

Konya-2009

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
GİRİŞ.....	vi

BİRİNCİ BÖLÜM Döviz Kuru ve Kur Politikası

1.1 Döviz Kuru Tanımı.....	1
1.2 Döviz kuru Sistemleri.....	2
1.2.1 Sabit Kur Sistemi.....	2
1.2.1.1 Sabit Döviz Kuru Çeşitleri.....	2
1.2.1.1.1 Sürünen Band.	2
1.2.1.1.2 Sürünen Kur.....	3
1.2.1.1.3 Sabit fakat ayarlanabilir Kur.....	3
1.2.1.1.4 Para Kurulu.....	3
1.2.1.1.5 Tam Dolarizasyon.....	3
1.2.2 Esnek Döviz Kur Sistemi.....	3
1.2.2.1 Esnek Döviz Kuru Çeşitleri.....	4
1.2.2.1.1Güdümlü Dalgalanma.....	4
1.2.2.1.2Bağlantılı Döviz Kurları.....	4
1.2.2.1.3Otomatik Ayarlama Mekanizması veya Serbestçe Değişen kurlar...4	
1.3 Döviz Kurları ile ilgili Eğilim göstergeleri.....	5
1.4 Türkiye’de Ekonomi Politikalarının gelişimi.....	8

İKİNCİ BÖLÜM Türk Dış Ticaret Politikası

2.1 Tanım.....	21
2.2 Dış Politika amaçları.....	21
2.3 Dış Ticaret Politikası Araçları.....	21
2.4. 1923-2000 Türk dış ticaret politikası.....	22
2.4.1 1929-1939 dönemi	23
2.4.2. 2. Dünya Savaşı dönemi.....	24
2.4.3 1960-1980 arası Planlı dönem.....	25
2.4.5 Dünya petrol krizi ve 24 Ocak 1980 kararları.....	26
2.4.6 1990-2001 dönemi	27
2.4.7. 2001 ve sonrası dönemi.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Uygulanan Kur Politikalarının Dış Ticarete Etkisi

3.1 1980 öncesi dönemi.....	30
3.1.1 Dış Ticaret Hacminde Meydana gelen Değişmeler.....	32
3.1.2 Döviz Kurundaki Değişmeler.....	34
3.2 1980-2001 dönemi.....	34
3.2.1 Dış Ticaret Hacminde Meydana gelen Değişmeler.....	34
3.2.2 Döviz Kurundaki Değişmeler.....	36
3.3 2001-2008 dönemi.....	37
3.3.1 Dış Ticaret Hacminde Meydana gelen Değişmeler.....	38
3.3.2 Döviz Kurundaki Değişmeler.....	38
KAYNAKÇA.....	40
İNTERNET SİTELERİ.....	40

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1923-2000 yılları arasında döviz kurları (dolar bazında).....	15
Tablo 2. Türkiye’de 1980-2009 yılları arasında reel efektif döviz kurları.....	19
Tablo 3. 1980-2001 arası Dış Ticaret Rakamları.....	35
Tablo 4. 1980-2000 arası reel efektif Döviz Kurları.....	36
Tablo 5. 1980-2001 Döviz alış ve satış kurları.....	36
Tablo 6. 2001-2009 arası dış ticaret hacminde gelişmeler.....	38
Tablo 7. 2001-2009 arası Reel efektif Döviz Kurları.....	39
Tablo 8. 2001-2009 Döviz alış ve satış kuru.....	39

KISALTMALAR LİSTESİ

- REDK: Reel Efektif Döviz Kuru
TÜFE: Tüketici Fiyatları Endeksi
TEFE: Toptan Fiyatları Endeksi
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Yönetici Özeti

Ticaret dengesinin döviz kurlarındaki değişime tepkisi dışa açık makro ekonomilerin önemli ve temel konularından birisidir. Bu konuyu önemli yapan iki sebep bulunmaktadır. Birincisi, karar alıcıların, uzun dönemli ticaret dengesinin, kendilerinin dikkate aldığı optimal uygun bir seviyede olup olmadığı ile ilgilenmeleridir. Karar alıcıların döviz kuru değişimlerinin ticaret dengesini uzun dönemde nasıl etkilediğini bilmeleri, belli bir zaman aralığı içinde ticaret dengesi hedeflemesi yapabilmelerine yardımcı olacaktır. İkinci neden ise, kısa dönemde ticaret dengesi dalgalanmalarının bir ülkenin ulusal gelirini etkilemesidir.¹

Türkiye’de uygulanan kur sistemlerinin dövizle bağlanması, dış ticareti önemli oranda döviz kurlarındaki hareketlere aşırı bağlanması sonucunu doğurmuştur. 2000 yılından sonra uygulanan Türk lirasının döviz sepetine bağlı olarak dalgalanmaya bırakılması, Türk lirasının ithalata bağımlı olan Türkiye açısından aşırı duyarlı hale getirmiştir.

Ülkeler kendi ekonomileri ve diğer dünya ülkeleri ile aralarındaki parasal bağlantıyı belirlemek için üç ana seçenek ile karşı karşıyadırlar. Bu seçenekler;

- Kendi para birimlerini döviz piyasalarında diğer para birimlerine karşı serbestçe dalgalandırabilirler,

- Ulusal paralarının fiyatını, belirli bir yabancı paraya veya bir yabancı para sepetine karşı sabitleyebilirler,

- Paralarını belirli bir genişlikte dalgalandırabilirler fakat müdahaleyle bu dalgalanmalara sınırlama koyarlar (yönetimli dalgalanma) veya önceden kararlaştırılmış parametrelere göre paralarının değerlerini belirlerler (sürünen bantlar).

Ancak, hangi ülke hangi döviz kurunu uygulamalı sorusuna ise verilecek cevap, her ülkenin kendi koşullarına göre kullanabileceği ve mükemmel bir döviz kuru sisteminin olmadığıdır.

Türkiye’de cumhuriyetinin ilk dönemlerinde uygulanmaya çalışılan değerli TL politikası, yeni sanayileşmeye çalışan ülke için olumlu sonuçlar vermemiştir. İzlenen politikalar her ne kadar sanayi kurma ve üretimi artırma amacı taşısa da sanayi kesiminin büyük ölçüde ithal girdiye bağımlılığını doğurmuştur. İthalata bağımlılık, Türkiye’yi dışarıda ve içerde yaşanan döviz hareketlerine karşı aşırı duyarlı hale getirmiştir.

---

¹ <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/56/56Article13.pdf>

Özellikle 1980’li yıllardan önce ithalatın ihracattan fazla olması ve izlenen ithal ikameci politikaların başarısız olması sonucu Türkiye’de önemli döviz darboğazları ve dış ticaret hacminde sıkıntılara sokmuştur. Özellikle yapılan devalüasyonlar nedeniyle ithalat hacminde önemli düşüşler yaşanmış, ancak krizden sonra ithalat hacminde tekrar yükseliş görülmüş ve ekonomi kısır bir döngü içerisinde dönüp durmuştur.

24 Ocak kararları ile ithalata bağımlılığı azaltmayı ve ihracata yönelik teşvikler getirilmişse de, Türkiye ihracatın ithalata bağımlılığını azaltamamıştır. Bu yüzden, yıllar boyunca ithalatı finanse etmek için yüklü bir dış borcun altında kalmıştır. Ayrıca, uzun süre boyunca yüksek faiz oranları vererek dışardan sermaye sağlamaya çalışmış ancak ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik problemler yüzünden istenen sonuç alınamamıştır. Bu yüksek faizler 2000 ve 2001 krizlerinde bankacılık kesimini zora sokarak ülkenin krize girmesine sebep olmuştur.

2001 krizinden sonra uygulanan program ile ilk önce devalüasyon yapılarak ithalat hacmi düşürülmüş ve ödemeler dengesinde geçici iyileşme sağlanmıştır. Ayrıca, bu dönemde yapılan özelleştirmelerle önemli oranda döviz girdisi elde edilip, Merkez Bankasının rezervleri 25 milyar dolardan 70 milyar dolara kadar çıkmıştır.

2003 yılından itibaren, özellikle Türk lirasından altı sıfır atılmasından sonra, ulusal paranın değeri artmıştır. Ayrıca, Türk lirasının düşüklüğü ile ithalat ihracattan daha fazla artmış ve 200 milyar dolara çıkmıştır. Devam eden sorunların başında cari açık gelmekte ve cari açığı ise en çok dış ticarete yaşanan açıklar beslemektedir.

2008 yılında yaşanan küresel krizle birlikte, sanayi üretiminde önemli miktarda düşüş yaşanmış ve gayri safi milli hasılası 2001 yılından sonra en yüksek oranda düşüş (%13,8) göstermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Döviz Kuru Politikası

1.1 Döviz Kuru Tanımı

Döviz kurları, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerini ifade eder. Her malın olduğu gibi dövizin de bir fiyatı vardır. Döviz kuru iki milli para birim arasındaki değişim oranıdır. Diğer bir deyişle döviz kuru, bir yabancı paranın milli para cinsinden fiyatıdır.

Döviz kuru sistemlerinin bir ucunda serbest değişken kur sistemi, diğer ucunda ise sabit kur sistemi yer almaktadır. Ancak bu iki sistem arasında pek çok uzlaştırıcı uygulama modelleri de bulunmaktadır.²

Döviz kurundaki hareketlenmeleri iki şekilde ele alınabilir. İlk olarak, milli paranın dış değerinin ani ve iradi olarak hükümet veya merkez bankası kararı ile düşürülmesine devalüasyon denir. Burada en önemli nokta, devalüasyonun sabit kur sisteminde gerçekleştirilebileceğidir. Yani devalüasyon, bir anlamda döviz kurunun yükseltilmesidir. Örneğin, sabit kur 1 Dolar=1 TL iken, merkez bankası kuru bir gün sonra 1 Dolar=2 TL olarak açıklarsa, TL Dolar'a göre % 100 oranında “devalüe” edilmiş yani değer kaybetmiş olur. Esnek kur sisteminde ise devalüasyon söz konusu değildir. Esnek kur sisteminde döviz kuru piyasadaki döviz arz-talebine göre belirlendiğinden, kur çeşitli nedenlerle yükselebilir. Esnek kur sisteminde kurun yükselmesine “değer kaybı” (depreciation) denir. Devalüasyon ithal malı fiyatlarını arttıracığı için ithalat ta azalır.

İkincisi ise, sabit kur sisteminde hükümet veya merkez bankası kararı ile milli paranın dış değerinin yükseltilmesine revalüasyon denmektedir. Devalüasyonun tersi olarak düşünülebilir. Serbest kur sisteminde ise revalüasyon söz konusu değildir. Serbest kur sisteminde kurun düşmesine “ulusal paranın değer kazanması” veya kısaca değer artışı (appreciation) denir. Revalüasyon ülke içi fiyatları arttırarak ihracatı azaltırken dış fiyatları düşürür ki, bu da ithalatı artırır.

Gelişen ülkelerde uygulanmakta olan döviz kuruna dayalı istikrar programlarında, genellikle benzer politikalar uygulandığı için yerel paranın büyük oranlı devalüasyonunu tetiklemiştir. Bu programların başlangıç safhasında, yüksek oranlı sermaye girişlerinin finanse ettiği bir ekonomik genişleme görülür. Piyasada sterilize edilmeyen likidite reel faiz oranlarını düşürmekte, yerel paranın aşırı değerlenmesine yol açmakta, iç talep artmakta ve dış dengeler bozulmaktadır. Ancak bu durumun sürdürülebilir olmadığına dair herhangi bir güven kaybı, sermaye çıkışlarına ve

---

² <http://www.genbilim.com/content/view/4009/89/>

devalüasyona yol açmaktadır. Türkiye ise ekonomisinde var olan yapısal sorunlar (kronik enflasyon gibi) yüzünden gelişen ülkelerde tespit edilen bu yapının dışında yer almaktadır. 1994'ten beri döviz sepetini baz alarak uyguladığı "yönetimli serbest kur politikası" döviz kuru sisteminden sonra, 2000 yılında kur politikasını değiştirerek gün bazında her gün için 1 yıl önceden açıklanan ve 3'er aylık dönemlerde sürekli yavaşlatılan bir devalüasyon stratejisi izlemeye başlamıştır. Şubat 2001 krizini takiben ise ekonomik çevrelerce başarısı tartışılan zaman zaman Merkez Bankası'nın müdahalesini öngören "serbest döviz kuru" politikasını uygulamaya koymuştur. Bu kapsamda, hükümet ödeme kabiliyetini yitirmiş kurumlarını kapatarak, kamu bankalarını yeniden sermayelendirme ve konsolide edilmesi ile, finansal sistemin yeniden yapılandırılması konularına ağırlık vermek suretiyle ekonomik istikrar çabalarını sürdürme kararı almıştır.

1.2 Döviz kuru Sistemleri

1.2.1 Sabit Kur Sistemi

Bu sistemde ülkeler sabit kurdan paralarını bir değer standardına bağlayarak bir parite kuru oluştururlar ve piyasa kurunun da bu parite etrafında dar sınırlar içinde değişmesine izin verirler. Paritenin altındaki ve üstündeki dalgalanma sınırları, ne derece genişletilirse sisteme o derece esneklik tanınmış olur.

Temel özelliği döviz kurlarının belirli bir seviyede tutulması olan sabit kur sisteminin en eski olanı altın standardı olmakla birlikte, günümüz ekonomilerinde kağıt para sistemlerinde de sabit kur sistemi uygulanabilmektedir

Bu sistemin olumlu yanları; paranın gerçek değerini yansıtması, dış ödemeler bilançosu dengesini kurması, dış rezervlere ihtiyacı azaltması ve ekonomiyi dış şoklardan koruması gibi unsurlardır. Sisteme karşı olanlar ise, ticaret ve yatırımlara caydırıcı etkisi olduğunu, yurt içi enflasyonu artırabilme potansiyelinin olduğunu ifade etmektedirler.

Sabit kur sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliği hususuna bakacak olursak; Türkiye ekonomisi, TL'nin sabitlenebileceği USD+Euro sepetinin gerektirdiği ABD ve Almanya ağırlıklı bir dış ticaret yapısına sahip olmakla, sabit kur sistemine uygun gözüktüğü de, İthalatın, ihracattan fazla olması ve ithalatın döviz kuru karşısında oldukça esnek olması, kurun sabitlenmesi anında ithalatın ve dolayısıyla da dış ticaret açığının da ciddi boyutlara yükselmesine neden olabilir. Özellikle, 2000 yılında yaşanan tecrübe sonrasında, enflasyonu aşağı çekmede etkili bir silah olsa da sabit kur sistemini uzun vadeli kullanmak Türk ekonomisi için son derece sakıncalı olabilecektir.

1.2.1.1 Sabit Döviz Kuru Çeşitleri:

1.2.1.1.1 Sürünen Band.

Merkezi parite ekonomik koşullara uyarlanmıştır. Parite'nin temel belirleyicisi ödemeler dengesidir. Döviz kurunda çok büyük müdahaleler gerekmez. Eğer parite yanlış belirlenirse bu durum, enflasyon bekleyişlerinin yükselmesine veya ülke parasının aşırı değerlenmesine yol açar. Bu sistem faiz politikaları ile desteklenmelidir.

1.2.1.1.2 Sürünen Kur

Nominal döviz kuru ekonomik koşullara göre periyodik olarak ayarlanmaktadır. Band çok dardır ve piyasa bekleyişleri bu sisteme göre düzenlenebilmektedir. Politikaların güvenilirliği yüksektir.

1.2.1.1.3 Sabit fakat ayarlanabilir Kur

Nominal döviz kuru sabittir fakat merkez bankası bazı sıkı kurallarla sınırlandırılmıştır. Sadece önceden ilan edilmiş bazı durumlarda piyasaya müdahale edebilmektedir. Yani merkez bankası, piyasaya müdahale ederken piyasadaki döviz arz ve talebini göz önüne almaktadır. Devalüasyon olanağı ekonomide bir esneklik anlamına gelmektedir.

1.2.1.1.4 Para Kurulu

Para Kurulu sistemi çok sıkı kuralları olan bir döviz kuru rejimidir. Para otoritesi, ancak yabancı para karşılığı para basabilir. Yani rezervlerdeki artış kadar para basmaya yetkilidir. Bunun sonucu olarak, merkez bankası artık kredi için son başvuru yeri olmaktan çıkar. Sistemin güvenilirliği (parasal ve mali politikalar açısından) en yüksek noktadadır çünkü bütün ekonomik birimler gelecekteki döviz kurlarını görebilmektedirler. Ancak, sistem esnek değildir. Eğer ülke ekonomisi görece olarak küçük ise, dış şoklar yalnızca işsizlik ve daralma ile absorbe edilebilir.

1.2.1.1.5 Tam Dolarizasyon

Ülke, bir başka ülkenin parasını kullanır. Bu, söz konusu ülkenin para politikasını, parasını kullandığı ülkeye teslim ettiği anlamına gelmektedir. Yani, ülkenin bir ulusal parası yoktur ve para politikası parasını kullandığı ülkenin yetkililerince belirlenmektedir. Eğer söz konusu ülke, faizleri düşürürse bu durum bu ülke parasını kullanan diğer ülke tarafından veri kabul edilmek zorundadır. Eğer parası kullanılan ülke politikaları güvenilir ve güçlü ise güvenilirlik en üst seviyededir.

1.2.2 Esnek Döviz Kur Sistemi

Bu sistemde döviz kurları tamamen döviz piyasasında arz ve talep güçlerinin işleyişine göre belirlenmektedir. Döviz piyasasındaki değişiklik piyasa talebinin veya arzının değişmesiyle uygulamada sınırsız bir değişken kur sistemine rastlamak çok zordur. Hükümetler uluslararası ticaret ve mali ilişkilerde belirsizliğin artması,

enflasyonun hızlanması gibi nedenlerle döviz piyasalarına müdahale ederek aşırı dalgalanmaları önlemeye gayret ederler. Hükümet müdahalesi kurlar yükselirken, Merkez Bankası'nın serbest piyasada döviz satması, düşerken ise piyasada döviz satın alması şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak Merkez Bankası'nın yukarıda sözü edilen müdahale politikasını uygulayabilmesi için ülkede yeterli miktarda resmi döviz rezervinin bulunması gerekmektedir.

Ekonomi politikalar önce laboratuvarlarda test edilip, sonra belirli sonuçları almak için ilgili ülkelerde uygulanması diye bir durum söz konusu olmamaktadır. Her ülkenin kendi iç dinamikleri yanında uluslararası gelişmelere karşı vereceği reaksiyon, sonuç almakta belirleyici olmaktadır. Nominal çıpa politikasını öneren de IMF, yerine dalgalı kur politikasını getiren de IMF olduğuna göre demek ki bu tür kurumlarında bir politika esnekliği vardır. Türkiye'nin 1983-2000 yılları arasında döviz sıkıntısı çekmemesinin en büyük nedeni de müdahaleli esnek kur politikası benzeri bir sistem kullanmış olmasıdır.

Son yıllarda finansal sistemin serbestleşmesi ile ekonomilerin dışsal şoklara karşı daha hassas bir hal alması nedeniyle, bu tür şoklara karşı en dirençli olan kur esnek kur sistemleridir. Ancak, J etkisi (devalüasyonun etkileri, devalüasyon yapıldıktan belirli bir süre sonra ortaya çıkmasına J etkisi denir.) esnek kur sistemi için problemdir. Bu problem ise, esnek kurun uzun dönem değerinde overshooting (denge değerinden sapma) yaşanmasıdır.

1.2.2.1 Esnek Döviz Kuru Çeşitleri:

1.2.2.1.1 Güdümlü Dalgalanma,

Paritenin belirlenmesi piyasa güçlerine bırakılmış olmakla beraber para otoritelerinin, belirli aralıklarla, döviz kurunu istikrarlı tutabilmesi için döviz piyasasına müdahale etmesidir. Para otoritesi paranın değerini düşmesini önlemek için döviz satar, aksi halde döviz satın alır.

- Bağımsız Dalgalanma; Son yıllarda dolar, sterlin gibi büyük paralar bağımsız dalgalanmaya bırakılmış.

- Grup halinde dalgalanma; “Avrupa Yılanına” katılan ülke paraları örnek gösterilebilir. Ancak yılan ülkeleri kurlarını öteki ülke paraları karşısında belli bir sınır içinde sabit tutmaya çalışırken, üçüncü ülkelerin paraları karşısında bir grup olarak dalgalanmaya bırakır.

- İkili Döviz Kuru;

- Sürüne/Kayan Pariteler; burada, paranın dış değerini birkaç göstergenin ışığı altında sık sık ayarlanan paritelerdir.

1.2.2.1.2 Bağlantılı Döviz Kurları

Birçok gelişmekte olan ülke paralarını dolar, sterlin gibi bir temel paraya veya başlıca büyük paraların ağırlık ortalamasına, bazıları da SDR'a bağlamıştır.

Bağlantılı dalgalanma ise kendi içerisinde 2 gruba ayrılır. 1- Temel paralara bağlanma, 2- Bir para sepetine bağlanma.

1.2.2.1.3 Otomatik Ayarlama Mekanizması veya Serbestçe Değişen kurlar;

Paranın paritesi uluslar arası döviz piyasasındaki arz ve talebe göre belirlenir. Bu politika günümüzde sadece teorik açıdan varlığını sürdürmektedir.

Para otoritesi şu amaçlara ulaşmak için kura müdahale eder. Bunlar;

- İktisadi ve politik şokların döviz kuruna etkilerini elimine etmek
- Ödemeler dengesine ve dolayısıyla kura geçici olarak şok etkisi yapabilecek tabii afetler, grevler, hammadde gibi olayların olumsuz etkilerini azaltmak
- Ticaret bilançosundaki mevsimlik ve konjonktürel dalgalanmaların döviz kuruna olumsuz etkilerini azaltmak
- Rezervlerin miktarını ve kompozisyonunu ayarlamak için döviz piyasasına müdahale etmek

1.3 Döviz Kurları ile ilgili Eğilim göstermeleri

Döviz kurlarının fiyat hareketlerine ayak uyduramaması, aşırı değerlenmeyi de gündeme getirmektedir. Aşırı değerlenme belirlendiği zaman ise devalüasyon gerekli bir politika olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer cari hesap sürekli açık veriyor veya açık tehdit altında ise ve önlenemiyorsa (yani rezervleri azaltarak açık finanse edilemiyorsa), borçlanma da cevap vermezse devalüasyona ihtiyaç vardır. Devalüasyonda en doğru zaman ise üretimle tüketim arası uyum bozulmaya başladığı zaman en doğru zamandır. Sonrasında kötü gidiş ithalat nedeniyle devam ederken, ihracattaki gelişme yavaş olduğundan etkisi hemen görülmez.

İkinci gösterge ise, reel döviz kurlarıdır. Eğer reel kur değerleniyorsa devalüasyon gereklidir. Reel döviz kuru, iki ülke imalat sanayilerinin nisbi maliyeti olarak ifade edilebilir. Verimlilik ve ücret mukayeselerinde işe yaramaktadır.

Üçüncü gösterge ise, rezervlerin azalmasıdır. Bunun iki nedeni vardır: bunlardan biri cari açıklar, diğer ise, milli paradan kaçış ve yabancı para aktiflere yönelmedir.

Devalüasyon kısaca, milli paraların değerinin para otoritesi tarafından düşürölmesine devalüasyon, yükseltilmesine de revalüasyon denir. Eğer aynı olayları serbest piyasa zaman içinde yaparsa kavramlar sırasıyla depresiasyon ve apresiasyondur. Milli paraların değeri onların i satın alma gücüyle yakından ilgilidir. Paranın satın alma gücünü ise fiyatlar genel seviyesinin seyri tayin eder.

Devalüasyonun ilk etkileri nispi fiyatlarda, yani ticaret hadlerinde görülür. Devalüasyon sonucu milli para cinsinden ithal fiyatları yükselir, ihraç fiyatları ise değişmez. Ancak fiyatlar genel düzeyinin yükselişine engel olunamıyorsa, devalüasyon işe yaramaz. Döviz ile borçlananların borçları devalüasyonla ağırlaşır. İç piyasadan makul görülse dahi uluslar arası piyasalardan borçlanma devlet garantisi kredi piyasalarında sıkıntı yaratır.

Sermaye hareketlerine gelince, devalüasyonun para arzı daralmasıyla birlikte uygulanması durumunda faiz hadleri, iç piyasada yükselir ve içeri sermaye hareketleri artar. Ancak sermaye girişinin, toplam talebe etkisini azaltmak ve fiyat artışı yaratmasına mani olmak için daraltıcı para ve kredi politikası, hatta aktif sterilizasyon politikası uygulanması zorunludur.

Devalüasyon, ticareti yapılan malların fiyatlarını arttırdığı için, kendisi de aynı zamanda enflasyonisttir. Hükümetler bunu bilerek yapmaktadır. Çünkü döviz kurlarını sabit tutmaya çalışarak, onların ödemeler bilançosu açığı yaratmasına izin verirler. Daha sonra da devalüasyon yapar bu da enflasyona sebep olur. Bu nedenle, aşırı değerlenme sonunda gelen devalüasyon, para ve maliye politikalarıyla (sınırlı para kredi politikası, kamu harcamalarını kısıcıcı ve vergileri attırıcı maliye politikası) desteklenmelidir. Takip edilecek döviz kuru politikası ise reel döviz kurlarını sabit tutan, satın alma gücü paritesine uygun bir politika olmalıdır. Bununla aşırı değerlenme önlenir. Aksi takdirde tehlikeli bir rezerv erimesiyle, karşı karşıya kalınır.

Yüksek enflasyon, bütçe büyüklüklerini özellikle nominal faiz yükleriyle artırmaktadır. Yüksek enflasyon, yüksek nominal faiz demektir. Eğer nominal faize göre değil de reel faize göre yapılırsa o zaman, bütçeden kaynaklanan enflasyonun önüne geçilebilir. Sıfır enflasyon bütçesi, bütçe açıklarını kapatmanın en kestirme yoludur.

Reel döviz kurları ülke içinde üretilen ve tüketilen malların fiyatının, ticareti yapılan malların fiyatına oranıdır. Bu kurların yükselmesi kaynak tahsisini de etkiler. Reel kurların yükselmesi ile ülke içindeki mallar ticareti yapılan mallara nazaran daha pahalı hale gelir. Aşırı değerlenmiş reel kurlar ithalatı ucuz, ihracatı ise pahalı hale getirir.

Döviz piyasalarına müdahale ise iki türdür: biri sterilize etme amacıyla müdahale, diğer ise sterilizasyonsuz müdahale. Sterilize müdahale şu şekildedir: örneğin bir ülke parası değer kazanıyorsa, para otoritesi de bu durumu istemiyorsa, döviz satın almak ve milli para satmak yoluyla müdahale eder. Milli para arzı artacağı için dengesizliğe yol açmadan bono arzıyla piyasadan bu fazlalığı emilmesi sterilize müdahale olarak

karşımıza çıkar. Çünkü döviz satın alıp TL satmanın ortaya koyduğu TL arz fazlası bono satarak (APİ ile) emilmiş ve para arzı artışının sakıncaları giderilmiş olacaktır.³

Burada asıl durulması gereken konu, döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisidir. Döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisi, ancak ithalat ve ihracat fiyatlarının değiştirmesi durumunda ve Türkiye'nin ithalat talep esnekliği ile ihracat arz esnekliğinin ne olduğuna bağlı olarak ortaya çıkar. Bu esnekliklerin toplamı, 1'den büyükse TL'nin değer kaybı dış ticaret dengesinde bir iyileşme sağlar. Aksi halde dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz bir etki yaratır. Türkiye'de ihracat arz esnekliği düşük olduğu halde ithalat talep esnekliği yüksek olduğu için TL'nin değer kaybı, 2001 yılında olduğu gibi, dış ticaret açığı azaltıcı yönde bir etki yaratır.

Ancak döviz kuru enstrümanı kullanılırken ekonomik etkinliğin azalması gibi bir risk de bulunmaktadır. 2000'de uygulanan, döviz kurunu çapa olarak kullanan programların benzeri 1990'larda birçok ülkede uygulanmıştır. Brezilya, Meksika ve Rusya'da uygulanmış ve krizlere neden olmuştur. Çünkü döviz çapa yapmak kredibilitiyi arttırsa dahi, bir süre sonra sistem üzerindeki baskılar artmaktadır. Döviz kuru artışının enflasyona göre düşük kalması (TL'nin reel olarak değerlendirilmesi) hem bir fiyat (ikame) etkisi hem de gelir etkisi ortaya çıkarmaktadır. Bu etkiler yoluyla ithalat talebi hızla yükselmiştir. 2000 yılında ithalat talebinde yaşanan hızlı büyüme, döviz kuru üzerindeki baskıyı arttıran en önemli sebep olmuştur. 2000 Kasım ayındaki finansal kriz sonrasında, özellikle yabancılar arasında programın sürdürülebilirliği konusunda şüpheleri arttırmıştır.

Hiçbir ülke ne tam olarak sabit kuru, ne de esnek kur sistemini uygulayabilmektedir. Kur sistemleri seçilirken dikkat edilmesi gereken konu, sistemin esnekliği ve kredibilite yaratma gücüdür. Serbest kurda esneklik avantajı varken sabit kurda kredibilite avantajı öne çıkmaktadır.

Döviz kurlarındaki hareketin piyasaya etkisi konusunda iki görüş vardır. İlk görüşe göre, kurdaki belirsizlik, piyasa elemanlarının kur belirsizliğinin olumsuz etkilerini en aza indirmek için piyasadaki etkinliklerin azaltmalarına yol açar. Öngörülemeyen kur değişiklikleri karların azalması yoluyla ticaret hacmi üzerinde olumsuz etki yaratır. Kurun hareketliliği arttığında ihracatçının riski artar.

İkinci görüş ise iç ve dış ticareti firmalar için bir seçenek olduğudur. Buna göre, firmaların piyasaya giriş-çıkış maliyetlerini yabancı bir piyasadan çıkış (giriş) kayıplarıyla (karlarını) karşılayacaktır. Uluslar arası ticarete görece dezavantajları olan firmalar döviz kuru hareketliliğinden fayda sağlarlar. Çünkü ihracattan beklenen nakit akımları giriş-çıkış maliyetlerinden daha fazla artar. Bu yüzden ticaret hacmi, kurlardaki hareketlilik sebebiyle artabilecektir. Örneğin dış piyasalarda yaşanan bir

³ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretDegerelendirmeDb/III-6.doc>

talep azalması sonucunda üretim iç piyasaya yönelmemektedir. Yani söz konusu üreticiler için, ihracat bir seçenek değildir. Piyasalara giriş-çıkış maliyetleri ile ihracat gelirlerini karşılaştırmaları mümkün değildir. Bu yüzden döviz kurlarındaki belirsizlik ihracat açısından olumsuz bir etki yapar.

Döviz kurunun istikrarlı sürdürülmesi için, reel kurun takip edilmesi gerekir. Merkez Bankası tarafından kullanılan döviz sepeti (1\$+ 0,77 Euro) dan oluşmakta ve ilgili dövizlerin sepet içindeki ağırlığı zaman içinde değişmektedir. Oysa, reel değişikliklerin sağlıklı takibi için sepetteki dövizlerin ağırlığının sabit olması gerekmektedir. Ayrıca, sepetteki dövizlerin payları Türkiye'nin dış ticaretinde kullandığı dövizlerin oranını yansıtmamaktadır. Sepetteki doların %60, euronun ise %40 paya sahip olduğu düşünülürse, dış ticaretimiz temsilen gerçek temsil rakamlarında euronun ağırlığının olması gerekir. Böylece, TL'deki değişikliğin, euronun ağırlığının dolara göre fazla olduğu sepete göre hesaplanırsa, kurun yarattığı rekabet gücü değişmesini daha doğru gösterecektir.

1.4 Türkiye'de Ekonomi Politikalarının gelişimi

Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda Türk Lirası Sterline bağlı olarak dalgalanmaya bırakılmıştı. 1923 yılında 1,67 TL olan dolar kuru 1930 yılında 2,12 TL olmuştur. Paranın değerlendirildiğini düşünen para otoritesi, kura ufak bir müdahalede bulunup kuru 2,11'e düşürmüştür. Ülkede kambiyo rejimine ise serbestlik tanınmıştı. Ayrıca, dünyada devletçi ve korumacı bir politika rüzgarı esmeye başlamıştır. Türkiye de bu kapsamda bazı tedbirler almıştır. Öncelikle 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve Türk Parasını Koruma Kanunu kabul edilmiştir. 1931 yılında ise ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi hakkında çıkan kanunla, korumacılığın ilk adımları atılmıştır. Yine aynı yıl, Sanayi Kongresi düzenlenmiş, bunu takiben, 1932 yılında iktisadi hayatta devletin denetimini artıran bir dizi kanun çıkarılmıştır. 1933 yılında ise, Sümerbank'ın kurulması ve Mevduatı Koruma Kanunu ile Ödünç Para Verme İşleri Kanunları kabul edilmiştir. Devlet, bu tarihte ilk defa faiz oranlarını belirlemeye başlamıştır. Devletin iktisadi hayata girişi, devlet işletmeciliğine başlaması 1934-1938 arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlamıştır. Bu dönemde öncelikle; Tramvay, Tünel Şirketi, Zonguldak Kömür işletmesi, İzmir Telefon Şirketi kamulaştırılmıştır. Bu dönemde, toprak reformu ile tarıma teşvikler sağlanmış ayrıca hammaddesi yurtiçinde bulunan malları işleyecek sanayi kuruluşları ile devletçe finansı mümkün olan kuruluşların kurulmasına öncelik verilmiştir.⁴

⁴ <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2001/sayi3/M00041.pdf>

Birinci planın başarılı olmasından sonra 1938 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı. Ancak 2. Dünya Savaşı süresince daha korumacı önlemlerin alınması ile plan uygulanamamıştır. 2. Dünya Savaşında hükümete, olağanüstü koşullarda fiyat saptama, özel işletmelere el koyma, zorunlu çalıştırma gibi araçlarla, doğrudan müdahale imkanı sağlayan 1940 Milli Koruma Kanunu ile, devlet gelirlerini arttırmak için Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmış ancak 1942 yılında bu vergi kaldırılmıştır.

Bundan sonra yatay bir seyir izleyen döviz kuru bu seyrini 1946 yılına kadar devam ettirmiştir. İkinci Dünya Savaşı içerisinde, TL'nin iç-dış değerlerinde önemli farklılıklar oluştu. 7 Eylül 1947 kararları ile Türk Lirasının değeri %40'a yakın düşürülmüştür. Bir dolar, 2 lira 80 kuruş oldu. Aynı yılda, IMF ve IBRD'ye üye olunmuş ve kurlar ayarlanabilir sabit döviz kuru uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle bu dönemde Türkiye, küresel çapta esen tüketim rüzgarından esinlenerek dış borç alınarak iç piyasanın genişletilmesi amaçlanmıştır. Bu yapılan devalüasyonun nedeni, savaş sonrası uluslar arası fiyat düzeylerine ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlayarak ihracatı arttırmaktır. Ancak istenen sonuçlar alınamamış, ithalattaki aşırı artışlar, birikmiş olan döviz rezervleri ve sonrasında dış yardımlarla finanse edilerek 1953 yılına kadar sürmüştür.

1950 yılından sonra birden girişilen enflasyonist yatırımların ve altın karşılığı kağıt para sisteminden uzaklaşarak, karşılığında altın stoku bulunmayan dinamik kağıt para sistemi uygulamasının doğurduğu fiyat yükselmeleri, devalüasyon operasyonundan sonraki yıllarda da devam etmiştir.⁵

4 Ağustos 1958'de "İktisadi İstikrar Tedbirleri" adı altında yapılan müdahalede, Türk Lirası %220 değer kaybederek, 1 dolar, 900 Kuruş (9 Lira) olmuştur. Bu devalüasyon, ihracattaki tıkanıklıklara faydalı olmuşsa da zorunlu ithal mallarında büyük darlıklar ve fiyat yükselmelerine karşı faydaları sınırlı kalmıştır. Yükselen ithal malları fiyatları, iç fiyatları yükseltmiş ve ekonomik dengeleri bozmuştur.

Ekonomik istikrarı sağlamak için sıkı para ve maliye politikaları ve ihracatı teşvik tedbirleri uygulanmış olsa da enflasyonist gidiş önlenememiştir. Siyasi bunalımla birlikte 1960 yılında yeni Anayasa hazırlanarak, uzun vadeli ekonomik planın yapılması çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Bunun için ilk önce 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. 1962 yılında ise bir yıllık plan hazırlanmıştır. Elde edilen başarı ile sonrasında 5 yıllık planlar hazırlanmaya başlanmıştır.

1960'lı yıllardan 1970'li yılların sonuna kadar Türkiye'de geçen dönem daha çok planlı ekonomi olarak adlandırılmaktadır. İthal ikameci sanayileşme politikası çerçevesinde ithal girdi talebi tarım ve doğal kaynak ürünleri ihracatı ile karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak, sanayi ürünlerine yönelik ithalat talebinin fazla artması sonucu

⁵ <http://www.islamikariyer.com/ekonomi/1923-1980-turkiye-ekonomisi.html>

ülkenin ödemeler dengesi zorlanmış ve artan döviz talebine cevap olarak 1970 yılında devalüasyon yapılmıştır. İhraç edilemeyen milli ürünlerimizin ihracını sağlamak, dış ticaret dengesi sağlanmasında, milli üretimimizi çoğaltmada, dış ülkelerdeki vatandaşlarımızın dövizlerinin Türkiye'ye akmasında, turizm gelirlerimizin çoğalmasında, 10 Ağustos devalüasyonu faydaları olmuş fakat gereken istikrarı sağlanamamıştır. Paramızın dış değerinin düşmesi, içerdeki fiyatların sürekli olarak yükselmelerine neden olmuş, yeni vergiler ve diğer zamlar, fiyatları daha da yükseltmiştir. İthalat ve ihracat açığı yeterli şekilde kapanamamış, ödemeler bilançosundaki açık devam etmiştir. Türk Lirasının değeri %66 oranında devalüe edilerek dolar karşısında %66 değer yitirerek 1 Dolar 15.15 TL olmuştur.

1963-1967 arası Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-1972 arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, büyüme ve kalkınma sağlanması amacıyla 15 yıllık perspektif içinde hazırlanmıştır. İkinci plan, birincisine göre daha çok kesime hitap etmiştir. Tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat, hizmetler ve kamu kesimi teker teker ele alınırken, ulusal ve uluslar arası kesim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İkinci planla, büyüme için sürükleyici sektör sanayi sektörü olmuştur. Bu dönemde bir taraftan ithalat yerine yerli üretim ikame edilirken, diğer taraftan ara mallar üretimi önem kazanmıştır. Ayrıca, vergi iadesi gibi teşviklere önem verilmiş, ihracatçı birlikleri kurulmuştur.

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 15 yıllık perspektifin üçüncü kısmını oluşturur. 1963 yılındaki Avrupa topluluğu ile Ortaklık anlaşmasının 1973 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük indirimlerinin gerçekleşmesi ve önceki hedeflenen sanayide istenen artış hızının yapılamaması, bazı yapısal değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bu yüzden 15 yıllık değil, 22 yıllık yeni bir strateji geliştirilmiştir. Bu planla başlıca hedefler; milli gelirin %9 artması, sanayinin milli gelir içindeki payının %23'ten %40'a çıkarılması (buna karşılık tarımın %28'den %20'ye düşürülmesi) hedeflenmiştir. Ekonominin sürekli darboğazlara girmesinin altında ise, 1960-1973 arası kesintisiz büyümeyi sağlayan ithal ikameci stratejiler yatmaktadır. Bu politikalar, dayanıksız tüketim mallarına (gıda, tekstil gibi) yönelik olduğunda büyüme sürmüştür ancak dayanıklı tüketim malları ve ara mallarına (çelik, rafine edilmiş ürün gibi) hedef alındığında tatmin edici olmamıştır.

1973 petrol krizinden sonra petrol fiyatlarının dört katına çıkması ile büyüme hızını arttırmak için hükümetler genişletici politika izlemişlerdir. 1970'lerde Türk lirasının dolar karşısındaki değer kaybı hızlandı. 1975'de 15,30 lira olan dolar, 1976'da 16,83 liraya, 1977 yılında 19,64 liraya, 1978 yılında 25,50 liraya ve 1979 yılında 35,70 liraya kadar yükselmiştir. Genişletici politikalar sonucu bütçe açıkları artmış ve 1974

yılından itibaren dolar TL karşısında yükseltilmeye başlanmıştır. Yılda birkaç kez yapılan bu ayarlamalar sürekli devalüasyon izlenimi bırakarak, TL'nin dış değerini belirsiz hale getirdi. 1979 Nisanında %30 oranında ve aynı yıl Temmuz ayında %88.4 (primli) oranlarında devalüasyonlar yapılarak 1 dolar 47,80 TL oldu.

1970'lerin sonlarına doğru siyasi belirsizliklerin artması ve ithal ikameci politikanın başarısız olması sonucu, kamu işletmelerinin açıkları artmış, yüksek dış ticaretin finansmanında kullanılan dış borçlar had safhaya varmıştır. 24 Ocak 1980'de ekonomik istikrar programı açıklanmıştır. 24 Ocak kararları ile öngörülen başlıca tedbirler şunlardır; - Döviz gelirlerini arttırıcı tedbirler, - İthalatın libere edilmesine yönelik tedbirler, - Fiyata ilişkin tedbirler, - İdari önlemler, - Yabancı sermayeye ilişkin tedbirler, - Para politikasına ilişkin tedbirler, - Döviz arttırıcı tedbirlerdir.

24 Ocak Kararları ile Türk Lirası %33 oranında devalüe edildi. Enflasyon oranını düşürmek, enflasyonu körükleyen KİT'leri yeniden organize etmek, döviz gelirlerimizle giderlerimizi kapatmak, ihracatı artırarak dış ödemeler dengesini düzenlemek, sermaye piyasasını düzenlemek, yatırımları hızlandırmak, para arzındaki genişlemeyi önlemek gibi önemli amaçları kapsıyordu. Devalüasyonla döviz kuru 1980 yılında 90 Liraya çıktı. Döviz Kuru, 1981'de 133, 1982'de ise 191 TL oldu. Bu devalüasyonlarla faiz oranları yükselmeye başlamış, bunun yanında işsizlik çoğalmıştır. Para değerinin sürekli ve hızlı düşüşü, özellikle sanayi kesiminde girdi maliyetlerinin aşırı derecede yükselmesine neden olmuştur. 1980 yılında TEFİ %100 arttı.

1 Temmuz 1981'den itibaren günlük kur ayarlamalarına başlanmıştır. İhracatın arttırılması amacıyla bazı tedbirler uygulanmıştır. Bu kapsamda, ihracatta vergi iadesi sistemi tekrar gözden geçirilmiştir. İhracatçının döviz tutma yetkisi (kazandığı dövizin %50'si kadar) kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca, ihracata yönelik üretilen malların girdilerinin ithalatında gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Merkez Bankası bünyesinde, "İhracatı Teşvik Fonu" kurulmuş, teşvik belgesi alanlara fondan kredi sağlanmıştır. Ticari bankaların kredilerinin %15'ini sınai ürün ihracatında kullanmaları zorunluluğu getirilmiştir. İhracatta kullanılmak üzere yurtdışından getirilen prefinansman dövizlerine, döviz cinslerine göre "Libor" faiz oranları ve azami %1,25'e kadar "faiz farkı (spread)" verilebilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca ihracatın arttırılması amacıyla serbest bölge, gümrüksüz antrepo kurulması ve işlemlerin kolaylaştırılması yönünde önlemler alınmıştır.

İthalatın libere edilmesine yönelik olarak ise, ithalatta alınan damga vergisi %25'den %1'e indirilmiştir. Ayrıca, teminat oranları düşürülmüş ve tahsilat konusunda bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Tahsisli İthal Mallar listesi kaldırılmış, I ve II sayılı Liberasyon Listelerinin kapsamı genişletilmiştir. Liberasyon Listelerinden

ithalatçıların 20 bin dolara, sanayiciden 40 bin dolara, imalatçı-ihracatçı ise 10 bin dolara kadar olan taleplerinin, ithal izni olmadan, doğrudan yetkili bankalara yapılmasına imkan sağlanmış.

24 Ocak kararlarının belirgin özelliklerinden birisi de fiyatların piyasa koşullarında belirlenmesidir. Bu kapsamda fiyat denetimi komisyonuna son verilmiş. Kamunun ürettiği malların fiyatı %100-%400 arasında arttırılarak, temel malların kapsamı sınırlanmıştır. Gübre, Kömür, Elektrik, Demir ve Denizyolu yük taşımacılığı dışındaki tüm mal ve hizmetlerin fiyatları ilgili kamu kuruluşunca serbestçe saptanabilme imkanı getirilmiştir.

Yabancı sermayeye yönelik olarak ise, 1980 yılında 97 milyon dolar olan yabancı sermaye girişi izni, 1981 yılında 337 milyon dolara yükseltilmiştir.

Para politikasına ilişkin tedbirlerden faizlerin piyasaya bırakılması ile faizler hızla artmış, 1 Temmuz 1980'den itibaren kredi faizleri ile vadeli tasarruf mevduatı faizleri serbest bırakılmıştır. Para arzı ise hedeflendiği üzere, artış oranı ilk üç yılda giderek azaltılmıştır. Vergi ile ilgili olarak ise gelir dilimleri tekrar düzenlenmiş ve ücretli kesim üzerindeki vergi yükü azaltılmıştır.

1980 sonrasında serbest döviz alım satımına geçilmekle, kapalı ve sık sık yapılan kur ayarlamaları adı altında “kapalı devalüasyon” larla, 1980 yılında %37 devalüasyonla 90 TL olan dolara yükselmiştir. 1981 yılında 134,95liradan işlem gören dolar kuru 1987’de 1023 lira 44 kuruş, 1989’da 2 bin 316 liraya yükseldi.

1980’li yılların sonlarına doğru, sermaye piyasasında önemli değişiklikler yaşanmış; 1982 yılında SPK, 1986 yılında ise İMKB faaliyete geçmiştir.

1983 yılında sonra ise Kambiyo rejimine önemli değişiklikler yapılmıştır. Başlıca Değişiklikler; döviz ithali tümüyle serbest bırakılmış, Türkiye’de yerleşiklerin döviz bulundurmaları, hesap açma, döviz satın almalar serbest bırakılmıştır.

1984 yılında Türkiye’de uygulanan kambiyo rejimi liberalize edilmiştir. 1988-1994 arasını ise Türkiye ekonomisi için piyasalaşma süreci ve günlük kur belirleme seansları düzenlenmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, Merkez Bankası bünyesinde Döviz ve Efektif Piyasaları kurulmuştur.

1984 yılında, kur politikalarında esneklik sağlanmıştır. Bankaların, alış ve satış kurlarının, T.C. Merkez Bankası’nca günlük olarak belirlenen esas kurun dövizlerde %6, efektiflerde ise %8 altında veya üstünde belirlenmesine izin verilmiş, ancak döviz alış ve satış kurları arasındaki farkın %2’yi aşmaması şart koşulmuştur.

1985 yılında bankalar kur tespitinde tamamen serbest bırakılmış. Ancak 1986 yılında daraltılarak kurların TCMB kurlarının %1 altında ya da üstünde olması öngörülmüştür. Aynı yılın sonuna doğru ise, TCMB kurunu aşmamak kaydıyla, alış kurlarını serbestçe belirlemişlerdir.

1985 yılında GATT'ın Sübvansiyon Kodu Anlaşması'nı imzalamış ve bu anlaşma gereğince de ihracatta doğrudan teşviklerin azaltılmasına başlanmıştır. İhracatta vergi iadesi kademeli olarak indirilmeye başlanmış ve 1989 yılında vergi iadesi sistemine son verilmiştir. 1984 yılında "Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu" kurulmuş, 1986 yılı sonunda ise bu uygulamaya son verilmiştir.

1986 yılında önce bir canlılık görülürken, 1989 yılına doğru durgunluk görülmüştür. Ekonomik büyümede bu artış, özellikle kamu kesiminde yatırım-tasarruf farkının artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda kamu kesimi borçlanma gereği GSMH'nin %6,1'ine ulaşmıştır. Ekonomide oluşan dengesizlikleri gidermek amacıyla 1987 yılı sonunda kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde yükseltilmiş ve piyasalardaki dengenin yeniden kurulması sağlamak üzere Şubat 1988'de bir dizi önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin amacı, Türk Lirası cinsinden tutulan tasarrufların çekiciliğini ve dolayısıyla Türk Lirasına olan talebi arttırmak, ithalatı frenlemek, ihracatı tekrar canlandırmak ve kamu harcamalarını kısarak ekonomideki aşırı ısınmayı gidermek şeklinde özetlenebilir. 1988 yılında, interbank piyasası kurulmuş olup mevduat ve kredi faiz tavanları da tamamen kaldırılmıştır. 1987 yılında ise Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine başlamıştır.

1990'lı yıllarda Dünyada gelişen İran-Irak savaşı ve 1990 Körfez Savaşı, Türkiye ekonomisini doğrudan etkilemiştir. Bu iki ülkeye yapılan ihracat önemli ölçüde daralma göstermiştir. Aynı zamanda ülke içinde de, kamu açıklarının enflasyon üzerindeki yarattığı baskı ve izlenen kur politikası ile diğer şartlar, 1994 krizinin şartlarını oluşturmuş ve Nisan ayında ekonomik tedbirler alınmıştır. Bu program, sıkı maliye ve para politikası esasına dayalı; ücret artışlarının bütçe ödenekleri ile sınırlı tutulduğu, KİT ürünlerinin fiyatlarının önce arttırılıp 6 ay sabit tutulduğu politikaları içeren karma bir yapıya sahiptir.

5 Nisan kararlarında önemli görülen sorunu kamuda oluşan dengesizliği görmüş ve tedbirlerini o yönde almıştır. Buna göre kısa dönemde, yatırım ve cari harcamalar kısılacak ve geçici vergiler kanalıyla kamu dengesi kısa dönemde tutturulması hedeflenmiştir.

1990 yılı başında 3.000 TL olan dolar 1995 yılına kadar yapılan ayarlamalarla 55.000 TL'ye kadar yükselmiştir. 1995 yılında yapılan devalüasyonla Türk Lirası dolar karşısında %13 oranında devalüe edildi. 1996-1998 arasında kısa süreli hükümetler dönemi artarken, orta ve uzun vadeli istikrar programlarının uygulanması mümkün olmamıştır. 1998 yılına gelindiği zaman ise, yurtiçindeki siyasi istikrarsızlık ve yurtdışındaki, Güneydoğu Asya ve Rusya'daki, mali krizler nedeniyle uygulanan istikrar politikası sona ermiştir.

1989-1993 döneminde TL'nin değeri yükselmiş, kısa vadeli sermaye girişinde artış yaşanmıştır. 1992-1994 arasında döviz kurundaki artışın önemli bir sebebi de para ikamesidir. Para ikamesi devletin senyoraj hakkını kullanamaması anlamına gelir. 1994 krizine yol açan en önemli ve birbirine bağlı iki değişken sıcak para ve kamu açıklarındaki istikrarsızlıktır. Kamu açıklarının finansmanı için yüksek faizler kısa vadeli spekülative fonların akmasına yol açmış; fakat belli bir noktadan sonra açıklardaki büyük artışlar yüzünden risk artışı ve derecelendirme kuruluşlarının not düşürmesi ile süreç tersine dönmüştür.

1994 yılında ekonomik krizin patlak vermesi ile 5 Nisan Kararları açıklanmıştır. 1995 yılında döviz kuru sepeti 1\$+ 1,5 Mark olarak oluşturulmuştur. 1994 yılında yapılan devalüasyonla dolar 38.418 Türk lirasına yükseltilmiş ve bunun sonucu olarak ise ithalat yıl sonunda %20,9 oranında düşüş göstermiştir. 1994 yılının başından itibaren reel efektif kur tarihinin en düşük seviyelerinde seyretmiştir. Önemli oranda dövize talep sonucunda gecelik faiz oranları %90'ları bulmuştur.

Krizde toplam net sermaye çıkışı 4,2 milyar dolar olurken, Toptan fiyat endeksi %121, Tüketici fiyatları ise %106 oranlarında artış göstermiştir. 1994 krizinden sonra Gayri Safi Milli Hasıla %6,1 oranında daralırken, kişi başı milli gelir düzeyi ise %27,3 oranında daralmıştır. Ayrıca, gecelik borçlanma faizleri %92 düzeyine ulaşmıştır.⁶

1994-1999 döneminde kurlar piyasada belirlenmekle birlikte, politika uygulayıcılarının yoğun müdahalesi altında seyretmiştir. Bu dönemde TL'nin değeri dar bir aralık içinde dalgalanmıştır. Ancak bu dalgalanmada değerlenme yönünde bir eğilim de ortaya çıkmıştır. 1997 yılında 200 bin olan dolar; 1998 yılında 300 bin, 1999 Mayıs ayında ise 400 bin lirayı aşmıştır. 1999 yılının son ayına doğru dolar 500 bin lirayı görmüştür. Aralık ayında ise kur çıpası uygulamasına geçilmiştir. Finansal Krizler Kitabı 1988-1993 arasında kamu sektörü borçlanma gereği sürekli artış göstermiş; 1990'da 29,3 milyar TL ve GSMH'ye oranı %78 iken, 2003 yılında 233,9 milyar TL ve GSMH'ye oranı %12'ye çıkmıştır. İç borçların faiz yükü, 90'lı yıllardaki bütçe açıklarında önemli rol oynamıştır. 1992 ve 1993 yıllarında bütçe harcamalarının %85'ini icari ve transfer harcamaları oluşturmuştur. 1994 yılında iç borçlar sürdürülemez bir hale gelmiş ve hükümet yapısal çözümler getirmek yerine faizleri indirmek için bono ve tahvil arzını kısıtlamıştır. Yılın başlarında oluşan spekülative atakların ardından gecelik faizler %1000'i geçmiş ve üç banka batmıştır. Bu spekülative ataklar, mevduat sigortasının %100'e çıkartılması ve iç piyasadan %406 bileşik faizle borçlanması sonucu kesilmiştir.

⁶ <http://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>

1994 yılında uygulanan istikrar programının başarısız olması sonucu, 1998 yılında IMF ile yakın izleme anlaşması imzalanmıştır. Bu kapsamda bütçe dengesine yönelik olara para politikasında bazı olumlu adımlar atılmıştır. Bu aynı zamanda 1999 yılında IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasına da bir ön hazırlık olmuştur.

1999 yılında ise, ekonomik büyüme %-6,1 olmuş, Üretici fiyatları endeksi %70'e, Hazine yıllık bileşik faizleri ise %106'ya dayanmıştır. Ayrıca, seçim döneminin gelmesi ile yeni kurulan koalisyon hükümeti ekonomideki kötü gidişatı önlemek ve dış kaynak bulmak amacıyla IMF ile anlaşma sağlanmıştır. 1999 Nisan ayında üçlü koalisyon hükümeti Yakın izleme anlaşmasının uygulamasını başlatmış ve 1999 Aralık ayında da 2000-2002 arasını kapsayan üç yıllık orta vadeli stand-by anlaşması imzalamıştır. Ayrıca, “Yönlendirilmiş Sabit Parite” olarak tanımlanan sistem uygulanmıştır. Ancak bu sistemin en önemli özelliği, başarısının maliye ve gelir politikaları ile uyumlu olması ve çok uzun sürmemesidir. 2000 yılında, gerekli yapısal politika değişiklikleri uygulamaya konulamadığı, finans kesiminde görülen çeşitli bozukluklar görüldüğünden dolayı sistem başarısız olmuştur. 2001 yılında yaşanan kriz sonrası tekrar dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bu çerçevede, Ocak 2000'de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönüşümleri içeren “Enflasyonu Düşürme Programı” başlatılmıştır. Enflasyonu Düşürme Programının temel unsurları; -sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın arttırılması ve özelleştirmeler başta olmak üzere yapısal dönüşümlerin yapılması, - enflasyona yönelik olarak gelirler politikası ve –enflasyonu düşürmeye yönelik olarak kur ve para politikası.

Program 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında krizler nedeniyle kesilmiş ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulmuş ve 2002 yılı başında üç yıllık (2002-2004) yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu amaçla, istikrar önlemleri olarak enflasyonun üç yılın sonunda tek haneli olması, reel faizlerin düşürülmesi ve kamu kesimi borçlanma gereği'nin azaltılması ve sıkı döviz kuru politikası (döviz kuru çıpasına dayalı anti-enflasyonist) araçları kullanılmaya başlanmıştır. Şubat 2001 krizinden sonra yenilenen 2002-2004 stand-by anlaşması ile bu kez dalgalı kur politikasına geçilmiştir. Programda yapısal reformlar açısından ise, bankacılık yasası (BDDK'nın oluşturulması), SSK yasasının değiştirilmesi ve prim oranlarının yükseltilmesi, tarımsal desteklemenin kaldırılması ve Tahkim Kanunu'nu kapsamaktadır. Reformlar yapılırken, makro ekonomik istikrar taraf aksamıştır.⁷

⁷ http://www.alomaliye.com/halil_soyler_doviz_kur_islemler.htm

Tablo 1. 1923-2000 yılları arasında döviz kurları (dolar bazında)

Yıl	Kur	Yıl	Kur	Yıl	Kur	Yıl	Kur
1924	1,67	1959	9,00	1981	132,30	1991	5074,83
1930	2,07	1970	14,85	1982	184,90	1992	8565,85
1931	2,12	1971	14	1983	280	1993	14.458,03
1932	2,11	1974	13,88	1984	442,50	1994	38.418
1934	1,66	1975	15	1985	574	1995	59.501
1935	1,26	1976	16,50	1986	755,9	1996	106.682
1940	1,28	1977	19,13	1987	1018,35	1997	203.700
1941	1,31	1978	25	1988	1813,02	1999	417.000
1945	1,30	1979	35	1989	2311,37	2000 Ekim	687.000
1946	2,82	1980	89,25	1990	2927,13	2001 Ocak	680.000

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

2000 yılında Türkiye'ye önemli oranda yabancı sermaye girişleri yaşanmış ve buna karşılık TCMB rezervleri önemli oranda artmıştır. Bu sürecin sonunda fazla şişkin olan yabancı sermaye miktarında Kasım ayında büyük çıkış yaşanmış ve Türkiye bankacılık krizinin içine girmiştir. Dalgalı ve kronik hale gelen enflasyonun Türk lirasına güveni azaltması, ekonomideki TL faizlerin reel olarak yüksek seyretmesine neden olmuştur. 1 aylık vadeli mevduatlara verilen faizler Kasım 2000'de %48,9 iken Aralık ayında %81,1'e yükselmiştir. Faizlerin yüksek seyretmesi sonucunda yatırımlara talep azalarak büyümeyi olumsuz etkilerken, diğer yandan dışardan gelen sermayenin spekülatif amaçla üretimden çok finansal piyasalara kaydığı görülmektedir. Program üç temel unsura odaklanmaktadır. Bunlardan ilki, sıkı maliye politikası uygulayarak faiz giderlerini düşürmek ve özelleştirme uygulamalarına bir an önce başlamak. İkincisi, enflasyon hedefi ile uyumlu olarak gelirler politikası uygulamak ve son olarak ise, enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulanmasıdır.⁸

2001 yılında yoğun şekilde giriş yapan yabancı sermaye, döviz talebini de arttırmıştır. Dövizde aşırı değerlenme sonucu Kurlarda serbest rejim benimsenmiştir. Krize karşı Merkez Bankası döviz depolarını kapatmış ve döviz satım ihalelerine başlamıştır. Buradaki amaç, yoğun şekilde yaşanan dövize talebe karşılık, kurdaki aşırı dalgalanmaları önlemektir. Ancak Şubat ayında yoğun olarak gerçekleşen döviz talebi

⁸ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>

sonucunda kurlar yukarı yönlü fırlamış ve kurlarda %114 oranında bir devalüasyon yapılarak doların fiyatı 671 000'den 1.439.567'ye yükseltilmiştir.

2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile ülke ekonomisini krizden çıkmasına yönelik önlemler alınmıştır. Bu kapsamda 15 kanunda değişiklik yapılarak yapısal reformlar yapılmıştır. Borçlanma Yasası, Kamulaştırma Yasası, Kamu İhale Yasası, Merkez Bankası Yasası, Şeker Kanunu, Tütün kanunu, Doğalgaz Kanunu ve Tütün Kanunu olarak sıralanabilir. Bu kapsamda, kamu işletmelerinin borçlarını hazineden karşılanmasını önlemek amacıyla Bütçe Kanunu ve Görev Zararlarını kaldıran kararname ve kanununda değişiklik yapılarak belirli sınırlamalar getirilmiştir. Özellikle kamu işletmelerine yönelik olarak kaldırılan 46 bütçe ve 6 bütçe dış fona ek olarak 15 bütçe ve 2 bütçe dışı fonun daha kapatılarak fon sisteminde nihai olarak şeffaflığın temin edilmesi amaçlanmıştır.

Fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılırken topluma maliyetler alt düzeyde tutulmak istenmiştir. Bu yüzden döviz çıpası yaklaşımı benimsenmiştir. Yani, döviz kurları 2001 Temmuz ayına kadar enflasyon hedefine uygun düzeyde tutulacak ve Türk Lirası miktarı giren çıkan dövize göre belirlenecektir.⁹

Programla uygulanacak kur politikasının özellikleri, - kur sepetinin bir yıl süreyi kapsayacak şekilde günlük olarak açıklanması ve Kur sepetinin 1 dolar + 0,77 Euro olarak devam ettirilmesidir.

2002 yılından itibaren, 2001 yılından sonra uygulanmaya başlanan artış hızı sabit ve sık sık müdahale edilen bir kur rejimi uygulanmayacaktır. Arındırma amaçlı olarak döviz satımlarına belirli koşullar altında tekrar başlanacaktır. Kalıcı döviz arz fazlasının olması durumunda döviz rezervlerini arttırıcı yöntemler uygulanabilecektir. Merkez Bankası Kanununda değişiklik yapılarak, TCMB'nin aracılık faaliyetlerinde kısıtlamaya gidilmiştir. Bu kapsamda Merkez Bankası "örtük enflasyon hedeflemesine" geçilmiş ve buna yönelik olarak gelecek dönem enflasyonuna odaklanan bir para politikası stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. 2002 yılında sonra Merkez Bankasının temel amacı fiyat istikrarının sağlanması ve buna yönelik kullanacağı temel araç ise kısa vadeli faiz oranlarıdır.

Merkez Bankası, 2002 yılında olduğu gibi 2003 yılında da fiyat istikrarını temel amaç çerçevesinde oluşturulacak, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranları sadece enflasyon amacına ulaşmak için kullanılacak. Enflasyon hedefine ulaşılan kadar, örtük enflasyon hedeflemesi stratejisine devam edilecek. 2002 yılında enflasyon bekleyişleri ile hedeflenen enflasyon arası fark 13 puanlık fark varken, 2003 yılı başında fark 5 puana kadar inmiştir. Para tabanı ek çapa işlevi görecektir.

⁹ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ekonomi1.doc>

2001 krizi sonrası piyasaya aktarılan fazla likidite sonraki yıllarda eritilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Devlet İç Borçlanma Senetleri karşılığında oluşmuş bir fazlalıktır. 2002 yılı sonunda 9,7 katrilyon TL gerçekleşen likidite fazlalığının 2003 yılında ise 8,3 katrilyon TL tutarına ulaşmıştır.

Dalgalı kur rejimine devam edilecek. Kurlara hiçbir şekilde müdahale edilmeyecek. Sadece, aşırı dalgalanma görüldüğünde alış veya satış yönünde müdahalelerde bulunabilir.

Vadeli işlemler piyasasının gelişmesi, kurdaki dalgalanma riskini azaltıcı bir faktördür. Bu maksatla 2001 Ağustos ayında İMKB içinde vadeli döviz sözleşmelerinin yapıldığı vadeli işlemler piyasası açılmıştır.

2001 krizi sonrası oluşan fazla likidite, 2004 yılında 5 ila 14 katrilyon aralığında dalgalanmıştır. Başta Merkez Bankası'nın döviz alımları karşılığı yaratılan Türk lirası olmak üzere, fazla likiditenin açık piyasa işlemleri ile çekilmesi sonucu ödenen faizler ile zorunlu karşılıklara ödenen faizler, fazla likiditeyi arttıran unsurlar olmuştur. 2003 yılı sonu itibariyle fazla likidite 8,3 katrilyon TL düzeyine ulaşmıştır. Aynı zamanda, bu likidite fazlalığını para piyasaları ile bankalar arasındaki dengesiz dağılımı da etkilemiştir.

2002 ve 2003 yıllarında öngörülen enflasyon hedeflerinin tutması ile 2004 ve sonrası için enflasyon hedefi güvenilir bir nominal çapa olma özelliğinin önemli ölçüde artmış olmasıdır.

Fiyat istikrarının oturmasında diğer bir olgu ise, kamu kesiminde borç dinamiklerinin kırılma olmaması, sağlam bir yapı üzerine oturmasıdır. Nisan-Ekim döneminde altı defa indirimle gidilmiş. Böylece, Nisan ayında %44 olan gecelik borçlanma faiz oranı, Ekim ayında %26 seviyesine düşürülmüştür.

2005 yılından itibaren ise örtük enflasyon hedeflemesinden açık enflasyon hedeflemesine geçilmesine karar verilmiştir. Buradaki amaç, para politikası kararlarının daha şeffaf hale gelmesidir. Merkez Bankasının temel politika aracı bünyesindeki Bankalararası Para Piyasası ve İMKB Repo- Ters Repo Pazarında uygulanan kısa vadeli faiz oranlarıdır.

2006 yılında resmi olarak enflasyon hedeflemesine geçilmesiyle beraber faiz kararları PPK'nda oylanıp toplantı özeti şeklinde yayımlanacaktır. Ayrıca, üç ayda bir olmak üzere Para Politikası Raporunun yerine Enflasyon Raporu'nda enflasyon tahminleri niceliksel olarak açıklanacak. Piyasada referans alınan kısa vadeli faizler Merkez Bankasının borçlanma değil, borç verme faizleri olacaktır.

2005 yılı içinde, ihale ve müdahaleler yoluyla alımı yapılan toplam döviz tutarı 21,5 milyar doları buldu. 2006 yılında döviz alım ihale tutarı 15 milyar dolardan 20

milyon dolara çıkarılmıştır. Opsiyon tutarı 40 milyon dolar olmak üzere toplam tutar 60 milyon doları bulmuştur.

2006 yılında Hazine'nin döviz cinsi gelir gider dengesi döviz üzerinde daha fazla önem kazanacaktır. Zira özelleştirme gelirleri ile TMSF'nin varlık satışlarından elde edilecek gelirleri yüksek tutarlara ulaştıracaktır.

Bankacılık sisteminde kalıcı likidite açığının ortaya çıkması halinde, piyasalarda gösterge olarak alınan kısa vadeli faizler Merkez Bankası'nın borçlanma faizi değil, repo ihale faizleri olacaktır.

Kasım 2005'deki düzenleme ile bankaların zorunlu karşılık oranları ile disponibilite oranları yeni düzenlenmiş ve disponibilite'ye son verilmiş, bu sayede bankalara kaynakları daha esnek kullanma olanağı sağlanmıştır. Serbest mevduatlarda 2 haftalık ortalama, yarısı bloke hesapta tutulan YTL zorunlu karşılıkların 2005 yılı sonundan itibaren tamamen serbest mevduatlarda 2 haftalık ortalama olarak tesis edilmesine karar verilmiştir. Bu uygulamada eksik yerine getirilmesinde eksik yapılan kısmın Türk Lirasında 2 katı, dövizde ise 3 katı kadar faizsiz mevduat bulundurma zorunluluğu getirilmiştir.

Bu yıldan itibaren enflasyon hedefleri "nokta hedef" olarak belirlenmiştir. Hedef, TÜFE üzerinden hesaplanan yıl sonu enflasyon oranı olarak ilan edilmiş ve hedef 3 yıllık bir zaman dilimi için belirlenmiştir.

2007 yılında ise, Merkez Bankası ekonomide belirgin bir şok olmadığı zaman, sadece Mayıs ve Haziran aylarındaki piyasa dalgalanmaları hariç para politikası duruşunu önemli ölçüde gözden geçirmiştir.

Global likidite koşullarının etkisiyle ortaya çıkan döviz arzındaki azalmaya bağlı olarak, döviz piyasası derinliğinde azalma ve kurlarda dalgalanmaların gözlenmesi üzerine 16 Mayıs 2006 tarihinden itibaren günlük döviz alım ihaleleri geçici olarak durdurulmuştur. Yıl sonuna kadar borçlanma faiz oranları 175 baz puan indirilerek %17,50'den %15,75'e indirilmiştir.

2008 yılında ise uygulanan kur politikasında, Merkez Bankası, 2002-2005 yılları arasında kısa vadeli faiz oranlarının temel politika aracı olarak kullanıldığı örtük enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamıştır.

Türkiye'nin enflasyon hedeflemesine karşı ilk ciddi şok, 2006 yılı Mayıs ayından itibaren uluslar arası sermaye koşullarının gelişmekte olan ülkeler aleyhine değişmesi ve Türkiye gibi birçok ülkeden sermaye çıkışları yaşanmasıdır. Bu dönemde, %30 civarında değer kaybeden YTL, güvensizlik ortamı ve gıda fiyatlarındaki kuraklıktan kaynaklanan sert artışlarla birleşerek enflasyonun yükselmesine ve enflasyon beklentilerinin hedefleri aşmasına yol açmıştır.

2007 yılının yaz aylarından itibaren küresel piyasalarda gözlenen çalkantıya 2008 yılı başında yurtiçi siyasi belirsizlikler de eklenince Türk lirasında belirgin bir değer kaybı gözlenmiştir.

Merkez Bankası, Haziran 2008’de hükümete orta vadede yeni hedefler belirlenmesini önermiştir. Bu öneri hükümet tarafından benimsenmiş ve buna göre enflasyon hedefleri 2009-2011 dönemi için sırasıyla %7,5, 6,5 ve 5,5 olarak belirlenmiştir.

2008 son çeyreğinde, küresel finans piyasalarındaki güven kaybının derinleşmesi küresel likidite akışını olumsuz etkileyerek ABD dolarına karşı aşırı bir talep doğmuş ve bütün gelişmekte olan ülke paralarında olduğu gibi YTL’nin de önemli ölçüde değer kaybetmesine yol açmıştır.

2008 yılında Merkez Bankası 4 defa faiz indirimine giderken 3 kez de faiz artırımına gitmiştir. Mayıs ayında %15,25 olan faizler, %16,75’e kadar yükseltilmiştir. Kasım ayında tekrar faiz indirimine başlayarak faizleri yıl sonunda %15’e çekmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de 1980-2009 yılları arasında reel efektif döviz kurları

Yıl	REDK	Yıl	REDK
1980	145,8	1995	100
1981	144,6	1996	102,6
1982	132,7	1997	109,4
1983	128	1998	118,5
1984	121,2	1999	123,1
1985	122,2	2000	136,5
1986	100,9	2001	112,5
1987	92,2	2002	125,3
1988	91	2003	136,5
1989	98,8	2004	143,5
1990	111,9	2005	160
1991	114,5	2006	160,6
1992	109,9	2007	175,9
1993	122,9	2008	180,2
1994	92,5	2009	164,4

İKİNCİ BÖLÜM

Dış Ticaret Politikası

2.1 Tanım

Bir ülkenin doğrudan dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek veya bu işlemlerin yapılış yöntemlerini düzenlemek için almış oldukları sistematik önlemleri ifade eder.

2.2 Dış Ticaret Politikası Amaçları

Dış Ticaret politikasının amaçları kısaca;

- Dış Ödeme Dengesizliklerinin Giderilmesi, örneğin Türkiye gibi Ödemeler Bilançosu açık veren ülkeler, döviz gideri doğuran işlemlerin kısıtlanmasını, döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesini amaç edinir.

- Dış rekabetten korunma, dış rekabete dayanamayan yerli sanayinin korunması temel hedeftir. Bu politika gelişmiş ülkelerde sanayinin olgulaşincaya kadar korunmasını ifade ederken, gelişmiş ülkelerde ise hassas endüstri dallarını koruyucu politikalar izlenmektedir.

- Ekonomik kalkınma, dış ticaret politikası sanayileşmenin bir aracıdır.

- Ekonominin liberalleşmesi, dünya ile bütünleşmeyi ifade eder.

- Piyasa aksaklıklarının giderilmesi, iç piyasadaki monopollerin kırılması amacıyla devlet gümrük tarifesi gibi kısıtlamaları azaltarak rekabeti geliştirir.

- İç ekonomik istikrarın sağlanması, iç istikrarı bozan işsizlik ve enflasyon sorunlarına yönelik

- Hazineye gelir sağlamak, ithalat ve ihracat vergileri hazinenin önemli gelir kaynakları arasındadır.

- Dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma

- Otarşi (ekonomik bakımdan kendi kendini yeterlilik) hedeflenir.

2.3 Dış Ticaret Politikası Araçları

Dış Ticaret politikasının araçları kısaca;

- Gümrük tarifeler, malların ülkeden geçişi sırasında alınır. Fiyat mekanizmasının işleyişine dayanır.

- Tarife dışı araçlar, genelde döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak için hükümetin tek taraflı kararı ile konulan müdahaledir.

- Miktar kısıtlamaları: Devletin ithalatı doğrudan belirli miktarla sınırlandırmasına dayalı uygulamaları kapsar. (ithalat kotaları, ithalat yasakları, döviz kontrolleri..)

- Tarife Benzeri Faktörler: ithalatı pahalılaştırıp, yerli üretimin karlılığını arttıran, yani fiyat mekanizması yoluyla serbest ticarete müdahale niteliğinde bulunan

önlemlerdir. (çoklu kur uygulamaları, yerli katkı oranları, ithal-ikamesi endüstrilerine sübvansiyonlar..)

- İhracatın özendirilmesi, döviz kazandırıcı işlemlerin arttırılması amaçlanır.

-Bağlı ticaret, uluslar arası anlaşmalarla, özellikle kamu kuruluşları ile kamu ortaklıklarının açacakları uluslar arası ihale çerçevesinde yapacakları dışalımını sonucunda gerçekleştirecekleri döviz ödemelerini telafi etmek amacıyla anlaşma gereği Türkiye'den yapılacak ihracatı ifade eder.

2.4. 1923-2000 arası Türk Dış Ticaret Politikası

İkinci meşrutiyetten sonra imparatorluğun 1922 yılına kadar izlediği ekonomi politikaları ile 1923 sonrası uygulanan ekonomi politikaları varolan koşulların elverdiği ölçüde süreklilik ve tutarlılık içindedir.

1923 sonrasında, milli burjuvazi yetiştirilmesi ve bu yerli sermayedarların büyümenin itici gücünü oluşturmasını amaçlayan milli iktisat politikaları uygulanırken, bu okulun yerli sanayiye korumacı ve sanayileşmeci politikaları Lozan Anlaşması ile gümrük politikaları üzerine konulan sınırlamalar nedeniyle uygulamaya konulamamıştır.

1923-1929 döneminin temel özelliği dış ticaret politikaları üzerinde Lozan Anlaşması hükümlerinden kaynaklanan sınırlamaların olmasıdır. Lozan gereği, Türkiye 5 yıl süreyle diğer ülkelere karşı uygulayabileceği ekonomi politikaları dondurulmuş, bazı istisnalar haricinde ihracat ve ithalat yasaklarının kaldırılması, yenilerinin konmaması, gümrük tarifelerinin ise 5 yıl boyunca değişmemesi kabul edildi. Bu kapsamda, 1916 Osmanlı gümrük tarifeleri esas alınmıştır. Lozan anlaşması ile konan gümrük vergisi %12,9'dur. Bu sınırlamalar 1928 yılında son bulmuş, ve Türkiye 1929 yılında gümrük tarifelerini belirleme imkânına kavuşmuştur. Yeni gümrük oranları ile ortalama koruma oranı %45,7'ye yükseltilmiştir.¹⁰

Tütün, kuru üzüm, pamuk, incir, fındık, yün, afyon ve yumurtanın toplam ihracatın yüzde 60-72'sini, sınaî tüketim malları ise toplam ithalatın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 1923-1929 döneminde ithalatın GSYİH'ya ortalama oranı %14,4, ihracatın oranı ise %10,6 olmasına rağmen, 1929 sonrası dönemin korumacı ve sanayileşmeci ekonomi politikaları nedeniyle, bu dönem Cumhuriyet tarihinin en dışa açık dönemi olmuştur.

1923-1925 arası dünya savaşının sona ermesi ve Kurtuluş savaşının ardından canlanmanın etkisiyle dış ticaret hacmi önemli oranda artmıştır. 1926'dan itibaren ise dünya buhranına paralel olarak dış ticaret hacminde daralmaları oluşmuştur.

¹⁰ <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/56/56Article13.pdf>

Daralmanın en önemli sebebi ise, tarım ürünleri ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tütünün (toplam ihracatın %36,2'si) fiyatında dünya çapında bir düşüşün olmasıdır.¹¹

1923-1929 arası sanayi ürünlerinin ihracatı toplam ihracat içindeki payı %8,6 iken, tarım ürünlerinin payı ise %86,3, madencilik ise %4'tür. İthalatta ise ithal ikameci eğilimleri yansıtan bir süreç yaşanmıştır. 1924 yılında yatırım mallarının bir göstergesi olarak madeni eşya ve makine ithalatının toplam ithalat içindeki payı %11,8 iken, 1928 yılında %21,9'a yükselmiştir.

1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Kanunla birçok ayrıcalık tanınırken, işletmeleri yurt içinde üretilen bir mal dışarıdan gelen ikame mala göre %10 daha pahalı olsa bile yerli malını kullanılmayı zorlamasıdır.

1929 yılı Haziran ayında çıkarılan Gümrük Tarife Kanunu ile korumacı bir gümrük politikasına geçilmiştir.

2.4.1 1929-1939 Dönemi

1929 bunalımının Türkiye ekonomisine ilk etkisi Türk parasının değerini düşmesiyle olmuştur. İkinci etkisi ise, buhran ile hammadde ve tarım ürünlerine dünya fiyatlarının düşmesi ile ihracat gelirlerinin önemli oranda düşmesi olmuştur. 1929'dan sonra devletin ekonomideki ağırlığı artmış ve devletçi ekonomi politikaları izlenmeye başlanmıştır. 1930 yılından 1939'a kadar olan dönem, korumacı ve devletçi politikaların egemen olduğu bir dönem olmuştur. Dünya ticaretinde hammadde fiyatları sanayi malı fiyatlarından daha fazla düşmüş, böylece ihracatın reel alım gücü azalırken, şeker, un ve kumaş gibi zorunlu sanayi tüketim mallarının ithalatındaki daralmalar toplumsal yaşamda problemler yaratmıştır.

1932 ise devletçi politikaların uygulanmaya başlandığı yıllar olmuştur. Devletçi politikaların temel niteliği, devletin tarım dışındaki üretim alanlarına doğrudan üretici olarak girmesidir. Özel sektörden beklenen atılımın çıkarılamaması, devleti doğrudan üretici olarak piyasaya girmek zorunda bırakmış ve 1930 sonrası sanayileşme çabalarının odağına devlet eliyle oluşturulan teşebbüsler oturtulmuştur.

İthalatın kısılması ile Türkiye 1930-1945 arasında dış ticaret dengesinde yalnızca 1938 yılında açık vermiştir. Dış ticarete verilen açıktan fazlaya geçilmesinin 1923 ile 1929 yılları arasındaki dönem göz önüne alındığında esas olarak ithalatın kısılmasından kaynaklandığı anlaşılır.

Yeni dönemde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ile Merkez Bankasının kuruluşları da dönemin ekonomi politikaları açısından önem taşımaktadır. Cemiyetin amaçları kitleleri tasarrufa yönlendirmek, yerli malı kullanımını özendirmek, yerli mallarının

¹¹ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/doviz1.doc>

kalitelerinin artırılmasını sağlamak iken, Merkez Bankası ile Türk parasına istikrar kazandırarak, ekonomik kalkınmaya yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Önceleri dış ticaret dengesiyle ilgili önlemler ithalat üzerine kurulmuşken, bu dönemde dış ticaret dengesini düzeltmenin diğer bir aracı olan ihracatı artırmak doğrultusunda, dış piyasalarla ilgili bilgi girişinin sağlanması ve Türk mallarının dış pazarlarda tanıtımının yapılması da dış ticaret politikaları içerisinde önem kazanmıştır.

Bu amaçla tüm önemli ihracat pazarlarında ticaret ataşelikleri kurulması ve Türk mallarının tanıtılması amacıyla uluslararası fuarlara katılım sağlanması, ekonomi ve dış ticarete yeni bir örgütlenmeye gidilmesi söz konusu dönemin üzerinde durduğu önlemler arasındadır. 1934 yılında kurulan Türkofis, yeni teşkilatlanmanın en önemli aracı olmuştur.

2.4.2. 2. Dünya Savaşı Dönemi

Büyük Buhran sonrası ekonomi politikaları ile önemli oranda daralmış olan ithalat, Savaş başladığında yarı yarıya azalmış, savaş yıllarında da dış ticaret dengesi fazla vermeye devam etmiştir. Savaş koşullarının tüm ağırlığı ile hissedilmeye başlanmıştır. Üretime giden hammadde, ara malı ve yatırım malları ithalatının azalması ve üretimin düşmesi ile, ülke ekonomisinin daralması ve enflasyonist ortam, savaş dönemi ve sonrasındaki politikaların biçimlendirilmesinde etkili olmuştur.

Savaş sonrasında Türkiye önemli siyasi dönüşümler yaşarken, iktisat politikaları açısından da önemli bir dönüşüm içerisine girmiştir. 1930 sonrasında izlenen dışa kapalı, korumacı, dış dengeye önem veren politikalar terk edilerek serbest ticaretçi iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. İthalatın serbestleştirilmesiyle birlikte 1947'den itibaren ithalatta önemli artışlar yaşanmış ve dış ticarete açık vermeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra, dış ticaret açıkları kronikleşmiş, dış açıkları dış yardım ve kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile karşılanması iktisadi hayata yerleşmiştir.

1946 yılında Türk lirasının yüzde 100'den fazla değer kaybetmesi ve liberalizasyon listelerinin saptanarak ithalatta kota uygulamasının sınırlandırılması ile terk edilmeye başlanmıştır. 1950 yılında ilan edilen ithalat rejimi ile ithalatı serbestleştirme hareketinde önemli bir aşama kaydedilmiş ve koruma önlemlerinin büyük ölçüde gümrük tarifeleri ile yürütüldüğü dış ticaret politikalarına geçiş yapılmıştır. Savaş sonrasında toplam 500 milyon dolarlık dış ticaret açığı dış yardımlar ve krediler yoluyla karşılanmıştır.

1954-1961 yılları arasında, serbest ticaret politikaları terk edilmiş ve ihraç mallarına yönelik talebin düşmesi ve ithalat için kullanılabilir dış kaynakların yetersizliği nedeniyle ithalatta önemli boyutta kısıtlamalar yapılmıştır. Serbest ticaret ile dış dengenin sağlanamayacağı anlaşılınca, dış ticarete kontrollü bir rejim uygulanmaya başlanmış ve tüketim malı ithalatındaki düşüşlerin devlet eliyle

gerçekleştirilen yatırımlar ve ithal ikameci politikalarla karşılanması amaçlanmıştır. Bu politika değişikliğinin öncesinde toplam ithalatın yüzde 20-25'ini oluşturan tüketim malları ithalatı yüzde 10'un altına düşmüştür.

1953 yılında çıkarılan kararnamelerle dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde serbestliğin kaldırılması politikası, yeni kontrol ve sınırlamalar ile devam ettirilmiştir. Dış ticarete liberal politikaların terk edilmesi ve korumacı önlemlerin alınmasında başlıca neden, kronikleşen ve büyüyen dış ticaret açıkları ve bu açıkları karşılanmasında kullanılan dış kaynak yetersizliğinin olmasıdır.

1958 yılında ithalatta büyük düşüş ve dış baskılar neticesinde gerçekleştirilen devalüasyon sonucunda, dış ticaret üzerindeki sınırlamalar azaltılmış ve dışardan sağlanan kaynaklarla ithalat yeniden artmıştır.

1953-1961 arasında istikrarlı hareket eden ve büyük ölçüde tarım ürünlerinden oluşan ihracat sayesinde, dış ticaret açıkları daraltılmış ve sürdürülebilir olmuştur.

2.4.3 1960-1980 Arası Planlı Dönem

1961'de başlayan yeni dönem; ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasaya yönelik bir sanayileşme politikasının benimsendiği bir dönem olmuştur. İthal ikameci yatırım politikalarının dışa bağımlılığı azaltması beklenirken, uygulanan politikalar aksi sonuç vermiş ve dışa bağımlılığı arttırmıştır. İhracatta gelişme sağlanamamasının en önemli nedenleri; dış ticaret politikalarının iç piyasaya üretim yapan, ithal girdilere bağımlı sanayiye destekleme amacı taşıması ve ihracatın geleneksel tarım ürünlerinden oluşmasıydı. İhracatın dış açıkların kapanması yönünde önemli bir kalem olabilmesinin yolu sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payının artırılması, bu artışın yolu ise sanayileşme sürecinin belirli bir aşamaya gelmiş olması ve sanayi yatırımlarının ileri teknoloji ile üretim yapan, düşük maliyetli üretim ölçeklerine ulaşmış olmasıydı. 1960'larda toplam ihracat içerisinde sanayi ürünlerinin payı yüzde 13-18 arasında değişirken, 1970'lerde yüzde 20-39'lara yükselmiştir.

Ödemeler dengesi üzerindeki baskıyı azaltmak amacıyla çeşitli ürünlerin ülkeye girişi yasaklanmıştır. Yasaklamalarla bir taraftan dış ticaret açıklarının azaltılması diğer taraftan sanayileşmenin özendirilerek hızlandırılması beklenmekteydi. İthal ikamesi doğrultusunda yerli sanayiye özendirmek amacıyla; yatırım indirimleri, gümrük muafiyetleri, yatırım malları ithalatına tanınan kolaylıklar, sanayiye ucuz ve uygun vadeli krediler, sanayi ürünleri ihracatına vergi iadesi getirilmesi, ihracata yönelik sanayilere proje safhasında döviz tahsisi, yatırımlarda yerli sanayi ürünü kullanımının teşvik edilmesi ve benzeri birçok destekler sağlanmıştır.

İthalat artarken, ihracatta önemli bir gelişme olmaması dış açığı genişletmiş ve ödemeler bilançosu sürekli açık vermiştir. Bu periyotta dış ticaret hadleri de sürekli olarak Türkiye'nin aleyhine gelişmiştir.

1962-1976 yılları arasında ithalata bağımlıyken ve ihracatı durgun bir seyir izlerken, istikrarlı ve yüksek oranlı büyümelerin gerçekleştirilmesinin temel nedeni, söz konusu dönemde ülkeye giren önemli boyuttaki dış kaynaktır. Bu dönemde dış ticaret açıkları işçi dövizleri, kısa ve uzun vadeli krediler gibi dış kaynaklar yoluyla karşılanmıştır.

1960'lı yıllar boyunca dış ticaret politikaları sabit döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalar aracılığıyla yürütülmüştür. Beş yıllık planlar çerçevesinde ve söz konusu planların öncelikleri doğrultusunda, politika önlemleri sektörler arasında seçici bir şekilde uygulanmıştır. Katlı kur sistemi, ithal vergileri, ithalattan alınan damga resimleri, ithalatçıların Merkez Bankasına yatırdıkları teminat miktarları gibi araçlar kullanılarak bazı malların ithalatı sınırlandırılmaya çalışılırken, yatırım malları ve sanayi hammaddeleri ithalatı ise vergiden muaf tutularak özendirilmiştir. Diğer taraftan 1970 yılında ithalattan alınan teminatlar ve damga resimleri düşürülmüş ve hazırlanan daha geniş liberasyon listeleri yoluyla dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde politikalar izlenmeye başlanmıştır. Söz konusu politikalar uluslararası ekonomik kuruluşların tavsiyeleri doğrultusunda alındığından 1970-1974 arasında dış krediler açısından bir rahatlama dönemi yaşanmış ve işçi dövizleri girişi de arttığı için, dönem dış ticaret dengeleri açısından sorunsuz atlatılmıştır. 1974 sonrasında petrol fiyatlarındaki beklenmedik artış neticesinde Dünya ekonomisinin yaşadığı bunalımın Türkiye ekonomisine etkileri ülkeye dış kaynak girişi ile ertelenmiş ve ithalattaki artış devam ettirilmiştir. Dünyadaki ekonomik bunalıma rağmen Türkiye ekonomisi 1975-1976 yıllarında yüzde 8 civarında büyürken, 1976 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %33'lere düşmüştür.

2.4.5 Dünya Petrol Krizi ve 24 Ocak 1980 Kararları

Kısa dönemli borçlanmalarla büyüyen ve ithalatı artmaya devam eden Türk ekonomisinin, 1977'de dış dengeleri büyük çapta bozulmuştur. 1977'de ihracat önemli oranda gerilerken, ithalat %13 artmış, böylece dış ticaret açığı 4 milyar doları aşarken, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 30'lara düşmüştür. Bunun bozulması dış kredilerin kesilmesini ve ithalatın tümünün peşin ödeme ile karşılanması gereğini doğurdu. Bu şekilde dış kaynakların önünün kesilmesi, 1978 ve 1979 yıllarında ithalatın durgunlaşmasına ve büyümenin durmasına yol açmış, ihracatta ise artış eğilimi başlamıştır.

İhracat; 1960-1970 yılları arasında ortalama %1,6 oranında, 1970-1977 arasında ise yılda binde 8 oranında büyümüştür. İthalat ise söz konusu dönemlerde sırasıyla ortalama %5,5 ve %13,1 oranında artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1950'de %91,9 iken, 1975'de %29,5'a düşmüş, 1980 de ise %38 olmuştur. Bu durumun temel üç nedeni olarak; uygulanan sanayileşme modelinin sürekli artan bir ithalat düzeyi

gerektirmesi, ithal edilen yatırım ve ara malları fiyatlarının yükselmesi ve ihracatın kompozisyonunda bir değişiklik yaratılmayarak, tarım ürünlerinin ağırlığının 1970'li yıllarda da sürmesi sayılabilir.

Ödemeler dengesindeki bozulmalar 1977'de kritik bir hal almıştır. 1977'de ithalat 5,8 milyar dolar, ihracat 1,7 milyar dolar iken işçi döviz girişi 1 milyar dolar olmuş ve döviz dengesi 3,1 milyar dolar açık vermiştir. 1977-1980 arası dönemde ekonominin dengelerini düzeltmek yolunda birçok önlemler alınmıştır. Uygulanan ekonomi politikalarının hedefleri; ihracatın artırılması, enflasyonun düşürülmesi ve KİT açıklarının bütçe üzerindeki yükünün ortadan kaldırılması idi. Ancak alınan önlemler ekonomideki kötüye gidişi durduramamış ve 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla yeni bir dönem başlamıştır.

24 Ocak kararları ile dışa açık bir ekonomi modeli izlenmiştir. Bu amaçlar oluşturulan politikalar aracılığıyla ihracatın artırılması, fiyat sisteminin serbestleştirilmesi, yabancı sermaye girişinin artırılması ve faizlerin serbest bırakılması amaçlanmıştır.

İstikrar Programı ile kambiyo politikası serbestleştirilerek günlük kur ayarlamaları ile TL'nin sürekli değer kaybettiği bir sürece girilmiş, ithal kotalarının kaldırılmaya başlanması ile ithalat rejimi serbestleşmeye başlamış, ihracat destekleri ekonomi politikalarının temel araçlarından biri olmuştur.

İhracat, 1980-1984 arasındaki dönemde yüzde 314 oranında artmış, ancak ithalatta da artış olması sebebiyle dış açıklar 1980 sonrası dönemde de devam etmiştir. 1980 sonrasında ihracat; esnek kur politikası ile sürekli değer kaybeden bir Türk Lirası politikası, ihracata düşük faizli kredi, ihracatçı sanayinin kullandığı girdilerin gümrük indirimleri ve muafiyetleri ile ucuz tutulması ve döviz tahsisinde kolaylıklar yoluyla sürekli desteklenmiştir.

İthalat rejiminde de önemli değişiklikler yapılmış, gümrük vergileri önemli oranda düşürülmüştü. 1983 yılında ithalatın serbestleştirilmesi politikaları doğrultusunda fon uygulamasına geçilerek önceleri izne bağlı mallar listesinde yer alan birçok ürünün ithalatı Toplu Konut Fonu kesintisi ödenmesi suretiyle serbest bırakılmıştır.

1984 yılında kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi amacıyla "30 sayılı Karar" yayımlanmıştır. Serbest Bölge uygulaması dış ticaret politikaları araçlarından biri haline gelmiş ve 15 Haziran 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunuyla serbest bölgelerin tabi olduğu yasal düzenlemelerin çerçevesi çizilmiştir.

1989 yılında "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 30 Sayılı Karar"la yabancı sermayeye teşvikler sağlanmış, bürokrasi azaltılarak sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. 1990'da Türk parasının konvertibilitesi ilan edilmiştir.

2.4.6 1990-2001 Dönemi

1990’larda ve 2000’li yıllarda Türkiye’nin dış ticaret politikalarını şekillendiren iki temel bütünleşme DTÖ üyeliği ve Avrupa Birliği ile girilen Gümrük Birliği olmuştur.

1959 yılında “uzun dönemde Batı Avrupa’da kurulabilecek siyasi bir birliğin dışında kalmamak ve gümrük birliği içerisinde Yunanistan’a verilecek ticari tavizlerden yoksun olmamak” için, AET’ye ortaklık amacıyla başvuruda bulunmuş ve Türkiye ile AET arasında bir Ortaklık kurmuş olan Ankara Anlaşması 1963’de imzalanarak 1964’de yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği ile ilgili karar, 6 Mart 1995’de Ortaklık Konseyi toplantısında kabul edilmiştir. Sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına imkân veren Gümrük Birliği 22 yıllık bir geçiş döneminin ardından 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanmıştır. 11-12 Aralık 1999’da Helsinki’de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye’ye adaylık statüsü tanınmış ve taraflar arasındaki ilişki tam üyelik hedefi doğrultusunda yönlendirilmiştir.

AB ile yapılan Gümrük Birliği Türkiye’nin dış ticaret politikalarının şekillendirilmesi açısından önemli bir çerçeve çizer.

Türkiye’nin dış ticaret politikalarına yön veren bir diğer önemli iktisadi bütünleşme ise Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğidir. Türkiye, 1947’de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına (GATT) 1950-1951 Torquay Tarife Görüşmeleri sonucunda 21.12.1953 tarih ve 6202 sayılı yasa ile taraf olmuştur. GATT, kurumsal bir yapıya kavuşturularak 01.01.1995 tarihi itibariyle Dünya Ticaret Örgütü’ne dönüştürülmüştür. Türkiye, DTÖ üyeliğinin gerekleri doğrultusunda belirli bir takvim çerçevesinde sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekleştirmiş, tarım ve tekstil sektörlerinin kademeli olarak mevcut kurallara uygun faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmış, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti konularında DTÖ tarafından oluşturulan uluslararası ticaret sistemine dahil olmuştur.

2.4.7. 2001 ve Sonrası Dönemi

2001 krizinden sonra dış ticaret politikasında, ticarete Avrupa Birliğinin ağırlığını diğer bölgelere de kaydırarak dış ticaret profilini çeşitlendirmeyi amaçlamıştır.¹²

2001 yılında dünya ekonomisi bütün ekonomik bölgeleriyle birlikte gerek üretimde gerekse ticarete belli bir yavaşlama eğilimine girmiştir. Dünya ticaret hacmi 2000 yılındaki % 12.6’lık artışın ardından, 2001 yılında % 1 oranında daralmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında ülkemiz ekonomisine bakıldığında yaşanan istikrarsızlığın, tüketici ve yatırımcı güvenini olumsuz yönde etkilediği, döviz kurunun

¹² <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/mustesar.doc>

dalgalanmaya bırakılmasından sonra kur ve faiz oranlarında meydana gelen yüksek oranlı artışların etkisi ile tüketim harcamaları, yatırım hacmi ve üretimin önemli ölçüde düştüğü görülmektedir.

Uygulanmaya başlayan dalgalı kur rejiminin bir neticesi olarak, TL reel olarak değer kaybetmeye başlamıştır. İç talepte yaşanan daralma, iş gücü ücretlerinde yaşanan gerileme, TL'nin reel olarak değer kaybetmesiyle birleşince, firmalar, krizden kurtulmanın yolu olarak dış pazarlara açılma yoluna gitmişler ve bu durum ihracatımızı olumlu yönde etkilemiştir.

Dünya ekonomisinde görülen durgunluğa rağmen, iç talepteki yetersizlik ve sağlanan maliyet avantajları sayesinde, 2001 yılında ihracatımız bir önceki yıla göre %12.3 oranında artmış ve 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kurda ve iç talepte yaşanan bu gelişme, ithalatı ise tam tersi yönde etkilemiş ve 2001 yılı ithalatımız, 2000 yılına göre % 24 oranında daralmış ve 41,4 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. 2001 yılı ihracatı sektörel bazda incelendiğinde; ihracatımızda % 91.6'lık payı ile imalat sanayi ürünlerinin ilk sırada yer aldığı, bunu %7.2'lik payı ile tarım ve ormancılık ürünlerinin; %1.1'lik payı ile madencilik sektörünün izlediği görülmektedir.

2002 yılı, gerek ülkemiz, gerek dünya ekonomisi açısından 2001 yılındaki global daralmanın olumsuz etkilerini telafi edici görece bir toparlanma yılı olmuştur. 2002 yılı GSMH'sinde yaşanan % 7.8, sanayi üretiminde % 8.7 düzeyindeki artışlar ve yıl boyunca yükseliş seyrini koruyan kapasite kullanım oranları ekonomik canlanmanın göstergeleri olmuştur. İhracatımız 2002 yılında da 2001 yılındaki başarılı performansını tekrarlamış ve % 12 artarak 35,7 milyar dolara ulaşmıştır.

2002 yılı içinde olumlu sonuçları alınmaya başlanan ve 2003 yılında da uygulanmaya devam eden istikrar programının etkisiyle ekonomimizdeki iyileşmenin artarak devam ettiği görülmektedir. Milli gelirdeki olumlu gelişmelerin yanı sıra Ağustos ayında % 79,1 seviyesinde gerçekleşen kapasite kullanım oranları ve 2003 yılı enflasyonu için öngörülen %20 rakamının gerçekleşeceği yönündeki güçlü sinyaller makro ekonomik düzelmenin diğer önemli göstergeleridir.

İhracatımız, son 5 yıllık süreçte sürekli artarak 132 milyar dolara, ithalatımız ise 200 milyar dolara ulaşmıştır.

Üçüncü Bölüm

Uygulanan Kur Politikalarının Dış Ticarete Etkisi

3.1 1980 öncesi Türkiye’de Döviz kuru politikalarının dış ticarete etkileri

İlk dönemde cumhuriyetin kurulması ile yapılanmaya çalışan bir devlet, liberal ekonomi politikaları izleyerek ekonomide kıt olan kaynakların bollaşması ve devlet öncülüğünde iktisadi kalkınma için teşebbüslerin kurulması şeklinde ulusal sanayi ve ekonomi yeniden kurulmaya çalışılmıştır.¹³

Türkiye’de 1980 öncesinde daha çok sabit kur politikası uygulandığı için, herşey önceden belirlenen oranlara göre yapılmaktadır. Merkez Bankası tarafından açıklanan kurlara göre dış ticaret yapılır. Ayrıca, uygulanan kambiyo denetimi sonucunda, döviz giriş çıkışı kontrol edilmekteydi.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda yeni sanayileşmeye çalışan devlet liberal politikalar izleyerek milli sermayenin oluşmasına çalışmış. Bu amaçla da devletin müdahalesinin asgari olduğu liberal politikalar izlemiştir. İlk yıllarda iktisat politikasında sermaye sahipliğini milli olmayan unsurlardan milli unsurlara aktaracak, kalkınma hamlesini devlet desteğiyle ve milli girişimci eliyle sağlayacak milli iktisat anlayışı hakimdir. Ancak Lozan anlaşmasının gümrüklerle ilgili düzenlemeleri nedeniyle korumacı, sanayileşmeci milli iktisat anlayışı arka planda kalmıştır.

1929’da Lozan’ın sınırlamalarının da son bulmasıyla ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak koruma duvarları altında eskiden ithal edilen sınai tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidildi.

1930’lu yılların belirgin özelliği, fiyat hareketlerinde düşme eğilimi olmasıdır. Bu eğilim üzerinde iki faktör etkili durumdadır. Bunlar, tarım ürünleri fiyatları ve devlet işletmeciliğinin her alanda yaygınlaşması nedeniyle devlet işletmelerinin ürünlerinin fiyatlanmasında izlenen politikalar. Devlet işletmelerinin fiyatlaması ile ilgili olarak verilebilecek en iyi örnek Tekellerdir. Osmanlı döneminde Tekel Reji İdaresi adını taşıırken, kaynaklar borç ödemelerinde ve cari harcamalarda kullanıldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise, yaratılan bu kaynaklar daha çok demiryollarının geliştirilmesinde kullanıldı.

1923 yılında Türkiye 36 milyon dolar dış ticaret açığı verirken, ihracat ithalatın yarısını karşılıyordu. 1929 yılından sonra dünyadaki ekonomik bunalıma paralel olarak ithalat düzeyi düşerken, ihracatımız artmaya devam etmiş ve ihracatımız ithalatımızı aşmıştır.

İhracatın ithalattan fazla olma durumu 1946 yılına kadar sürmüş, 1946 yılında iktidara gelen Menderes dönemi ile ithalata dayalı bir büyüme stratejisi izleyerek bu

¹³ <http://www.bilgipasaji.com/forum/tarih-cograyfa-418/235784-turkiye-de-iktisat-politikalarin-gelisimi.html>

yıldan sonra ithalatımız ihracatımızı geçmiş ve günümüze kadar bu şekilde devam etmiştir. 1940'lı yılların başlarında çıkarılan Varlık Vergisinin kaldırılması ile 1942 yılında ithalatımız %100'ün üzerinde ihracatımız ise 1943 yılında %50 oranında artış göstermiştir.

1940-1945 dönemi savaş yılları olarak geçmiştir. Savaşın çıkması ile seferberlik havasına giren ülkede faal nüfusun önemli kısmının silah altına alınması ve devlet bütçesinin giderek artan savunma giderlerine ayrılması ile adeta savaş ekonomisi şeklinde geçmiştir. İkinci dünya savaşı sonrası tüketim rüzgarından Türkiye'de etkilenerek yerli tüketim kalıplarını değiştirmeye başlaması iç pazarın genişlemesine önemli oranda katkı sağlamıştır.

Bu dönemde temel ve ara mallarının dağıtımının devlet eliyle yapıldığı; resmen özel ticarete bırakılan alanlarda ise Milli Korunma Kanunu'nun öngördüğü polisiye tedbirlerin ve fiyat kontrollerinin uygulandığı söylenebilir. Varlık vergisinin (olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek karlılığı vergilemek) de bu yönde uygulandığı söylenebilir.

Savaş sonrası yeterli döviz rezervi bulunan hatta dış ticaret fazlası olan Türkiye, dünyadaki serbestleşme rüzgarının da etkisiyle dış yardım arama çabasına girişmiş ve Truman Doktrini sonrasında da Marshall Planı çerçevesinde dış yardım almıştır.

1950 Demokrat parti iktidarından sonra 1958 yılına kadar, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik kalkınma anlayışı izlenmiştir. Ancak, ithalattaki artışın dış açıkları kronik hale getirmesi ile, ekonomi dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanarak ayakta durabilen bir duruma gelmiştir. Kronik dış açıkları finanse etmek için döviz bağımlılığı koşullarının yaratılma sürecini hızlandırmıştır. Her yıl verilen dış açıklar, alınan dış yardımlarla bir süreliğine döviz kıtlığının oluşmasını engellemiştir. Bu süreç ilerde bir sarmal haline gelerek döviz ihtiyacını bağımlılık haline getirecektir.

1954 yılında dış ticaret ve tarımda yaşanan tıkanmalar sonucunda sanayileşme politikası terk edilerek yerine korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. İç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkararak bir ithal ikameci sanayileşme sürecine girilmiştir. Bu dönemin sonunda, enflasyon oranı düşürülememiş, dış ticaret açıkları kapatılamamıştır. 1958'e doğru Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı dış yardımlar için istikrar programının uygulanması gerektiğini ileri sürmüştü. Dış yardımların kesileceği korkusuyla Türkiye, 4 Ağustos 1958'de istikrar programını uygulamaya koymuştur. Programla devalüasyon yapıp dış ticaret rejimi yeniden düzenlenmiş, para arzı kontrol altına alınmış, KİT ürünlerinin fiyatları

yükseltilmiştir. Ancak fiyat artışları 1959 yılında da devam etmiş ve ekonomi durgunluğa girmiştir.

1960-1970 dönemini ise planlama ve ithal ikamesinde birinci aşama olarak adlandırabiliriz. 1950-1960 döneminde sürekli olarak plansız hareket edildiğinden ve iktidarın plansız uygulamalarının kötü sonuçları olarak görülmüştür. Plan anlayışı dönemin iktidarına uymadığı ancak dış yardımlarda planların ön koşul olarak sunulmasından dolayı planlar yapılmış ve buna yönelik olarak Koordinasyon Bakanlığı dahi kurulmuştur. Planlı dönemde, her ne kadar devlet müdahalesini öngörse de müdahaleler daha çok özel kesimin sermaye birikim koşullarının sağlanmasına yönelik olmuştur.

Milli Birlik Hükümeti'nin desteğini alan ve bir süper bakanlık hüviyetine bürünen DPT'nin vasıtasıyla bu dönem içerisinde KİT'lerin Merkez Bankası tarafından para basılarak finanse edilmesine son verilmiş, yine KİT'lerin birbirlerine olan borçları temizlenerek kamu kuruluşlarının Merkez Bankası'na olan net borçları Hazine'ye devredilmiştir.

1970-1980 döneminde ise ithal ikameci politikaların ikinci devresi olarak geçmiştir. Bu dönemde ise ithal ikamesinin ikinci aşaması olarak ara ve sermaye malları ikamesi aşamasına geçmiştir. 1960'lı yıllarda sektörler itibariyle önemli gelişmeler kaydedilmiş ancak büyük bölümü dış borçlardan karşılanmıştır. 1970 yılındaki darboğazdan çıkmak için hükümet kaynakları etkin kullanmak ve yeni kaynaklar yaratmak amacıyla, bir yandan Finansman Kanunu ile yeni vergi düzenlemelerine giderken, diğer yandan da ihracatın planlanan hedeften aşağı olması nedeniyle %66,6 oranında devalüasyon yaparak TL'nin değerini düşürmüştür. Devalüasyonla, hızlanan ihracat ve işçi döviz girişi nedeniyle döviz rezervleri artmış ancak sonraki yıllarda petrol fiyatlarındaki artış sonucu artan döviz ihtiyacı ve ihracatın azalması nedeniyle rezervler erimiş ithalatı karşılamak amacıyla aşırı borçlanmaya gidilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye ithal ikame sanayileşme politikası izlemiştir. 1954 ve sonraki döviz bunalımlarında ithal ikamesi sermaye birikiminin en önemli kaynağı olmuştur. 1960 sonrasında planlar ve kurumsal düzenlemelerle resmileşmiştir. İthal ikamesi kapsamında yürütülen korumacı politikalar sonucu ülke üretmeden tüketir hale gelmiştir. Bu nedenle, özel kesim için karlı olan ithalat sürekli artmış ve ithalata bağımlılığın artması ile dışarı ile rekabet edebilecek bir ihracata dayalı bir sanayi kurulamamıştır. 1979 yılına kadar bu yapı devam etmiş, ancak yeni petrol zamları, vadesi gelen dış borçlar ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle ülke çıkmaza girmiştir.

3.1.1 Dış Ticaret Hacminde Meydana gelen Değişmeler

1930 yılında ithalatımız 129 milyon dolardan 69 milyon dolara, ihracatımız ise 74 milyon dolardan 71 milyon dolara düşmüştür.

1946 yılına kadar devam eden bu durum, bu yıldan sonra tekrar dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Burada etkili olan faktör ise ithalatımızdaki %105'lik artışa karşılık ihracatımızda %4'lük bir artışın yaşanmasıdır.

24 Ocak istikrar programı uygulamalarıyla Türk Lirasının yeniden değerlendirilmesi sonucunda döviz piyasasında karaborsa büyük ölçüde daraltılmıştır. Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve dünya ile bütünleşmesi kolaylaşmıştır. Sonuçta hem ithalat hem de ihracat artmıştır. 1979-1982 döneminde ihracatta % 154 artış, ithalatta ise % 74 oranında artış olmuştur. Dış Ticaret açığı %10,2'lik artışla 2,8 milyar dolardan 3,1 milyar dolara yükselmiştir. 1979-1982 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 44'den % 65'e yükselmiştir.

Toplum ihracatımız 1979 yılında 2 milyar dolardan 1982 yılında 5 milyar 746 milyon dolar olarak fırlayarak son üç yılda % 154'lük bir artış göstermiştir. Son üç yıldaki ihracat artışı tarım kesiminde % 59, madencilikte % 32, sanayi kesiminde % 337 olmuştur.

1979 yılında ihracatımızın % 59.5'i tarım ve hayvancılık ürünlerinden, % 5.8'i madenlerden ve % 34.7'si sanayi kesimi mamullerinden oluşurken, bu oranlar 1982 yılında, sırasıyla % 37.4, % 3 ve % 59.7 olarak değişmiştir. Görüldüğü gibi, son üç yılda ihracatımızın bünyesinde tarım kesimi ve hayvancılıkla sanayi kesimi adeta yer değiştirmiştir. Diğer taraftan 1980 yılında ihracat listemizde yer alan mal sayısı 956 olduğu halde bu sayı 1981'de 1366'ya, 1982 Eylül ayında ise 1593'e yükselmiştir. Şüphesiz ihracatımızda tarımın payının azalması Türkiye'nin ihracatında tarım kesiminin öneminin azaldığı anlamına alınmamalıdır. Çünkü, hala bu kesim Türkiye'ye 2.1 milyar dolar kazandırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin 1982 yılında tarıma dayalı işlenmiş ürünlerden 568 milyon dolar, dokumacılıktan bir milyar 56 milyon dolarlık döviz geliri elde ettiği ve bu mamullerin girdilerinin tarıma dayalı olduğu hiçbir zaman gözden uzak tutulmamalıdır.

İthal malları fiyatlarındaki gerilemeye rağmen 1981 ve 1982 yılı mukayese edildiğinde Türkiye'nin dış ticaret hadleri lehimize dönmüş değildir. Çünkü, 1982'de ihraç malları fiyatlarımızdaki fiyat gerilemesi de % 9 olmuştur.

1980 öncesi İthalatın gelişimine baktığımız zaman, cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda dış ticaret açığı veren ülke 1930 yılından itibaren dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. Burada etkili olan başlıca faktörler ise, Dünya ekonomik bunalımı ile ithalatın ihracata oranla daha fazla oranda daralmasıdır. 1930 yılında ithalat %50'ye varan oranda daralırken, ihracatımızdaki daralma %5 düzeyinde kalmıştır.

3.1.2 Döviz Kurundaki Değişmeler

1980 öncesinde, yaşanan birçok gelişmesi sonrasında hükümetler para birimine müdahalede bulunarak müdahalede bulunmuşlardır. 1929 bunalımının etkileri devam ederken, kurlardaki aşırı yükselme sonucu hükümet 1931 yılında doların fiyatını 211 kuruş yaparak kurlara küçük bir müdahalede bulunmuştur. Ardından 1946 yılında ikinci dünya savaşında Türk lirasının iç ve dış fiyatları arasında önemli bir farklılık oluşmuş ve 7 Eylül kararları ile Türk lirasının değeri %40 oranında düşürülmüştür. Bir dolar 2,82 TL olmuştur.

1950 yılında sonra girilen enflasyonist süreç sonrasında 1958 yılındaki devalüasyonu da beraberinde getirmiştir. 1950'li yıllarda kamunun imalat sanayi katma değeri içindeki payının düşürülmesi hedeflenmiş ancak kamunun ağırlığı %50'nin üzerine çıkmıştır. Marshall yardımlarıyla gelen traktörlerle, Hazine arazilerinin ekime açılması, olumlu hava koşulları, seferberliğin bitmesi sonucu 1947-1953 yılları arasında tarım sektörü %10'un üzerinde büyümüştür.

1950'de 23,2 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1952 yılında 193 milyon dolara çıkmıştır. Bunun üzerine, yükselen dış ticaret açığı sonucu Merkez Bankasının altın stoklarının üçte bir oranında erimesi sonucu, Merkez Bankasınca serbest bırakılan altın satışları durduruldu. 1953 yılında ithalatta liberalizasyona son verildi. 1946 yılında yapılan devalüasyona rağmen 1953 yılında 396 milyon dolar ihracat gerçekleşmiştir.

IMF ile anlaşma yapılarak 58 istikrar programı ortaya konulmuştur. Programın altı temel ögesi vardı. – Devalüasyon, - Dış Borç Ertelemesi, - Para Politikası ve Maliye Politikasında kısıtlamaya gidilmesi, - Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi, KİT fiyatlarının serbestleştirilmesi olarak sıralanabilir.

3.2 1980-2001 dönemi

1980-2004 arasında fiyatlar, 37,555 kat arttı. Bu yükselmenin en belirgin sonuçları, paranın değerindeki değişmelere yansdı. Paraların üzerinde önce 3 sıfırlı rakamlar varken, 6 sıfırlı rakamlara çıktı. 1970'li yıllarda enflasyonist süreç geçiren Türkiye, 1980 yılı başında uygulamaya sokulan 24 Ocak kararları ile belirgin bir iyileşme sürecine girmiştir. Ancak iki yıl görülen iyileşme sonucunda 1983 yılından itibaren tekrar yükselmeye başladı. 24 Ocak kararlarından sonra 1981 yılında yıllık enflasyon %66 oranında azalma gösterdi. Sonraki yıllarda da enflasyon oranlarında bir düşüş olmasına karşın bu değer altında kaldı. 1998 yılından itibaren düşüş eğilimine düzenli bir düşüş eğilimine girmiştir.

3.2.1 Dış Ticaret Hacminde Meydana Gelen Değişmeler

1980 sonrasında alınan 24 Ocak kararlarının ekonomik gelişime ve Türkiye'nin küresel sisteme entegre olmasında öncü bir rol oynamıştır. 24 Ocak kararları ile, Türk

Lirası %32,7 oranında devalüe edilerek günlük kur ilan uygulamasına gidilmiştir. Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermayeye teşvik getirilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmıştır.

1981 yılında ihracatımız önceki yıla göre %60 oranında artarak 4,7 milyon dolara, ithalatımız ise %13 oranında artarak 8,9 milyon dolara yükselmiştir.

1980 yılında tarım sektörünün ihracat içindeki payı %58, sanayi sektörünün payı ise %36 oranındaydı. 1980 yılında askeri darbeden sonra 24 Ocak kararları ile ihracata büyük önem verilmiş ve ihracata önemli derecede sübvansiyonlar sağlanmıştır. Bu programdan sonra, tarım sektörünün ihracattaki payı azalırken, sanayi sektörünün payı giderek artmıştır.

1981 yılında tarım sektörü toplam ihracatın %46,2'sini oluştururken, sanayi sektörü ise %48,8'ini oluşturmuştur. Bu yıldan sonra ise tarımın toplam ihracat içindeki payı sürekli azalma gösterirken, sanayi sektörünün payı giderek artmıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise tarımın payı %6,3 iken sanayi sektörünün payı %92 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3. 1980-2001 arası Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat 000\$	Değişim %	İthalat 000 \$	Değişim %	Dış ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1980	2,910,122	28,7	7,909,364	56	-4,999,242	10,819,486
1981	4,702,934	61,6	8,933,374	12,9	-4,230,439	13,636,308
1982	5,745,973	22,2	8,842,665	-1,0	-3,096,692	14,588,639
1983	5,727,834	-0,3	9,235,002	4,4	-3,507,168	14,962,836
1984	7,133,604	24,5	10,757,032	16,5	-3,623,429	17,890,636
1985	7,958,010	11,6	11,343,376	5,5	-3,385,367	19,301,386
1986	7,456,726	-6,3	11,104,771	-2,1	-3,648,046	18,561,497
1987	10,190,049	36,7	14,157,807	27,5	-3,967,757	24,347,856
1988	11,662,024	14,4	14,335,398	1,3	-2,673,374	25,997,422
1989	11,624,692	-0,3	15,792,143	10,2	-4,167,451	27,416,835
1990	12,959,288	11,5	22,302,126	41,2	-9,342,838	35,261,413
1991	13,593,462	4,9	21,047,014	-5,6	-7,453,552	34,640,476
1992	14,714,629	8,2	22,871,005	8,7	-8,156,426	37,585,684
1993	15,345,067	4,3	29,428,370	28,7	-14,083,303	44,773,436
1994	18,105,872	18	23,270,019	-20,9	-5,164,147	41,375,891
1995	21,637,041	19,5	35,709,011	53,5	-14,071,970	57,346,052
1996	23,224,465	7,3	43,626,642	22,2	-20,402,178	66,851,107
1997	26,261,072	13,1	48,558,721	11,3	-22,297,649	74,819,792
1998	26,973,952	2,7	45,921,392	-5,4	-18,947,440	72,895,344
1999	26,587,225	-1,4	40,671,272	-11,4	-14,084,047	67,258,497
2000	27,774,906	4,5	54,502,821	34	-26,727,914	82,277,727
2001	31,334,216	12,8	41,399,083	-24	-10,064,867	72,733,299

Kaynak: TÜİK

3.2.2 Döviz Kurundaki Değişmeler

1980 yılında hesaplanmaya başlanan reel efektif döviz kuru hesaplaması sonucunda ilk yıl Türk lirası dolara karşı %76,4 oranında değerlendirilmiştir. Ancak 1981 yılından itibaren oturmaya başlayan hesaplama aynı yıl %30'lara kadar düşmüştür.

1990'larda, kamunun finansman sorunları nedeniyle Türk lirasının değer kazanmasına izin veren politikaların uygulanması ithalatın artmaya devam etmesi ve ihracatın durağanlaşmasına neden olmuştur.

Tablo 4. 1980-2000 arası reel efektif Döviz Kurları

Yıl	Kur	Yıl	Kur	Yıl	Kur
1980	145,8	1987	92,2	1994	92,5
1981	144,6	1988	91	1995	100
1982	132,7	1989	98,8	1996	102,6
1983	128	1990	111,9	1997	109,4
1984	121,2	1991	114,5	1998	118,5
1985	122,2	1992	109,9	1999	123,1
1986	100,9	1993	122,9	2000	136,5

Kaynak: TCMB

1980 yılından 2000 yılına kadar geçen sürede, dolar kuru devamlı olarak artış göstermiştir. 1980 yılında 24 Ocak kararları sonucunda dolar 89,2 TL iken, 1980'li yılın sonunda 2,311 TL'ye yükselmiştir.

1990'lı yılların başlarında Türk lirasının dolara karşı değeri sürekli düşmüş olup, 1993 yılına kadar %50'ye varan oranda değer yitirmiştir. 1994 yılındaki krizle birlikte Türk lirasının değeri dolar karşısında %165 oranında düşmüştür.

2000 yılına girilirken 671 Bin TL olan dolar 2001'de yaşanan döviz kriziyle birlikte, 1 milyon 439 Bin TL'ye yükselmiştir.

Tablo 5. 1980-2001 Döviz alış ve satış kurları

Yıllar	Dolar Alış Kuru	Dolar Satış Kuru	Yıllar	Dolar Alış Kuru	Dolar Satış Kuru
1980	89.25	91.04	1991	5 074.83	5 085.00
1981	132.30	134.95	1992	8 555.85	8 573.00
1982	184.90	188.60	1993	14 458.03	14 487.00
1983	280.00	285.60	1994	38 418	38 495
1984	442.50	446.97	1995	61 054	61 361
1985	574.00	579.71	1996	107 505	108 045

1986	755.90	759.68	1997	204 750	205 740
1987	1 018.35	1 023.44	1998	312 720	314 230
1988	1 813.02	1 816.65	1999	540 098	542 703
1989	2 311.37	2 316.00	2000	671 765	675 004
1990	2 927.13	2 933.00	2001	1 439 567	1 446 510

Kaynak: TÜİK

3.3 2001-2008 Dönemi

2001 krizi sonrası uygulanan güçlü ekonomiye geçiş programı sonrasında, IMF ile stand by anlaşması yapılmış olup, ekonomide kamunun ağırlığının azaltılması, KİT fiyatlarının serbestleştirilmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi, bankacılık sektörüne yönelik kısıtlamaların arttırılması gibi önlemler yer almaktadır. Ancak yaşanan siyasi istikrarsızlık sonucu 2002 yılı sonunda yapılan seçimler sonucunda Meclisin yapısı tümünden değişmiştir. Yeni gelen hükümetle birlikte 2001 yılında uygulamaya konamayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının sürdürülmesi kararı alınmış ve uygulanan politikalar sonucunda kurlar önemli oranda yükselmiştir.

2003 yılında, Merkez Bankası yasasında değişiklik yapılarak Merkez Bankasının karar alma sürecinde bağımsızlığı artmıştır. Para politikası, örtük enflasyon hedeflemesi diye adlandırılan gelecek dönem enflasyon oranına odaklı para politikası stratejisi izlenmiştir. Para politikası araçlarından kısa vadeli faiz oranları sadece fiyat istikrarına yönelik olarak uygulanmasına başlanmıştır.¹⁴

2005 yılında yapılan yasal değişiklik ile paranın üzerinden altı sıfır atılmıştır. 1 Ocak tarihi itibarıyla Yeni Türk Liraları piyasaya sunulmuştur.

2003-2007 döneminde uygulanan sıkı para ve maliye politikaları ile aralıksız bir yüksek büyüme süreci yaşanmıştır. Ancak, 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonucunda ekonomik büyüme 2008 yılının dördüncü çeyreğinde %6,2 daralarak yıllık %1,1 büyüme göstermiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise, küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerine etkisi giderek artmış ve daralan dış ticaret hacmi ve sanayi üretimine paralel olarak ekonomi %13,8 oranında daralmıştır.

2009 yılında milli hasılaya harcamalar yönünden baktığımızda, Kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarında artış devam ederken, özel sektör sabit sermaye yatırımlarında büyük oranlarda düşüş yaşanmıştır.

Bu dönemde uygulanan faiz indirimleri sonucunda, dönem başında %44 olan faiz oranı dönem sonuna doğru %10'un altına düşmüştür. İhracata dayalı ekonomi politikası sayesinde ihracatımız bu dönemde 47 milyar dolardan 130 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Aynı şekilde ithalatımızda 50 milyar dolardan 200 milyar dolar düzeyine çıkmıştır.

¹⁴ <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>

Bu dönemin öne çıkan özelliklerden birisi de, yapılan özelleştirmelerdir. 1986 yılında bu yana yapılan özelleştirmeler içerisinde en fazla özelleştirme 2003-2007 döneminde yapılmıştır. Toplam 21 milyar dolarlık geliri ile tüm özelleştirme gelirlerinin %61'i bu dönemde yapılmıştır.

3.3.1 Dış Ticaret Hacminde Meydana gelen Değişmeler

2001 yılında yaşanan bankacılık krizi ile döviz kurlarındaki aşırı yükselme sonucu, ithalatta %24 oranında daralma yaşanırken, ihracatta ise artış eğilimi devam etmiştir.

2000 yılında 27,7 milyar dolar olan ihracat 2001 yılında %12,8 oranında artarak 31,3 milyar dolara yükselmiştir. Ancak ithalat miktarı 54,5 milyar dolar olan ithalat ise %24 oranında azalarak 41,3 milyar dolara gerilemiştir.

2001 sonrasında dış ticaret sürekli artış göstererek, 2008 yılında 333 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmine ulaşmıştır. Ancak 2009 yılında, küresel krize bağlı olarak iç ve dış talebin daralması sonucu, ilk beş ayda ihracatımız %-30,8 ve ithalatımız ise %-42,3 oranında düşüş göstermiştir.

Tablo 6. 2001-2009 arası dış ticaret hacminde gelişmeler

Yıllar	İhracat 000\$	Değişim %	İthalat 000 \$	Değişim %	Dış ticaret dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2001	31,334,216	12,8	41,399,083	-24	-10,064,867	72,733,299
2002	36,059,089	15,1	51,533,797	24,5	-15,494,708	87,612,886
2003	47,252,836	31	69,399,692	34,5	-22,086,856	116,592,528
2004	63,167,153	33,7	97,539,766	40,7	-34,372,613	160,706,919
2005	73,476,408	16,3	116,774,151	19,7	-43,297,743	190,250,559
2006	85,534,676	16,4	139,576,174	19,5	-54,041,498	225,110,850
2007	107,271,750	25,4	170,062,715	21,8	-62,790,965	227,334,464
2008	132,024,528	23,1	201,963,167	18,8	-69,938,639	333,987,695
2009 *	39,418,491	-30,8	49,838,617	-42,3	-10,420,127	89,257,108

* Ocak –Mayıs dönemi

Kaynak. TÜİK

3.3.2 Döviz Kurundaki Değişmeler

2001 yılında artış eğiliminde olan reel efektif kurlar, 2008 yılına kadar devamlı olarak reel efektif kur artış göstermiştir. 2001 yılında Türk lirası dolara karşı %12,5 oranında değerli iken, 2002 yılında %25,3 değerli konumuna yükselmiştir.

2007 yılında 175,9 oranında gerçekleşen reel efektif döviz kuru, 2008 yılında ise 180,2'ye yükselmiştir.

Tablo 7. 2001-2009 arası Reel efektif Döviz Kurları

Yıl	Kur	Yıl	Kur	Yıl	Kur
2001	112,5	2004	143,5	2007	175,9
2002	125,3	2005	160	2008	180,2
2003	136,5	2006	160,6	2009 (Mayıs)	164,4

Kaynak: TCMB

Doların fiyat hareketine baktığımız zaman, 2001 sonrasında ülkeden çekilen büyük miktardaki dövizden sonra, doları değeri 2001 yılında %114,5 oranında artış göstermiştir. 2002 yılında da yükselişini gösteren dolar, 2001 krizi sonrası uygulanmaya çalışılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonucunda, değeri bir miktar düşmüştür. 2004 yılından sonra ise paradan sıfır atılması kararının ardından dolar 2005 yılında 1,343 TL olmuştur. 2007 yılına gelindiğinde ise, 1 dolar 1,165 TL olmuştur.

Tablo 8. 2001-2009 Döviz alış ve satış kuru

Yıllar	Dolar Alış Kuru	Dolar Satış Kuru
2001	1.439.567	1.446.510
2002	1.634.501	1.642.384
2003	1.395.835	1.402.567
2004	1.342.100	1.348.600
2005	1.343	1.350
2006	1.413	1.420
2007	1.165	1.170
2008	1.512	1.520
2009*	1.540	1.549

Kaynak: TÜİK

KAYNAKÇA

- Türkiye’de enflasyonun Tarihi, TCMB, Fatma Doğruel
- Gelişmekte olan ülkelerde Finansal Krizlerin nedenleri, Gökhan Karabulut
- Döviz Ekonomisi, Emin Ertürk
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları,

İnternet Siteleri;

<http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>

<http://www.bilgipasaji.com/forum/tarih-cograyfa-418/235784-turkiye-de-iktisat-politikalarin-gelisimi.html>

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/mustesar.doc>

<http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/56/56Article13.pdf>

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprogram2/baskanmat5y.html>

<http://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>

<http://www.islamikariyer.com/ekonomi/1923-1980-turkiye-ekonomisi.html>

<http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2001/sayi3/M00041.pdf>

<http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/56/56Article13.pdf>

http://www.alomaliye.com/halil_soyler_doviz_kur_islemler.htm